

אנו מכבים כולנו את עדה שילה ז"ל, שהלכה מאיתנו בחטף, בטרם עת, ביום ו' בחודש אב תשס"א. התרגלנו לעדה שתמיד נוכחת בהרצאות ובפגישות, ותמיד מוכנה לעזור, באירגון, בכתיבת פרוטוקולים, בדאגה למשתתפים ולאורחים. קשה יהיה לבוא לפגישות החברה בתל-אביב, ולא לצפות שעדה תיכנס בדלת, או שכבר תהיה שם, מוכנה, לפני כולם. **אנו שולחים את תחומיני הכנים לתברר איתן ולכל המשפחה. כולנו מזכור את עדה. יהי זכרה ברוך.**

גיליון זה של **שרשרת הדורות** הוא במידה רבה גיליון של המשכים, כראוי אולי לגיליון שהכנתו בקיץ, בימי חום וחופש, כאשר לא קל לעסוק בהתחלות חדשות. אך כל נולזל ב"המשכים". מהי גניאלוגיה אם לא הדגשת המשכיות, חקירתה, לימודה, ואם אפשר, אף הפקת לקחים ממנה?

גיורא פוזיילוף ממשיך בגיליון זה את ההצגה המקיפה והמעניינת של יהדות בוכארה, והפעם הוא עוסק בנושא ספציפי, שהוא חשוב לקיום הקהילה: העברת מנהיגות הקהילה מדור לדור. אנו מתוודעים לרבנים שהנהיגו את הקהילות באסיה התיכונה בתחום הדתי ובתחום החומרי, משפחותיהם, קשריהם עם קהילות אחרות ומפעליהם המיוחדים. יהודה קלוזנר ממשיך בנייתו דורות הרבנות באירופה, והפעם הוא עוסק ברבנות החסידית, כפי שהתפתחה מתחילת ייסוד התנועה החסידית. אנו מצפים למאמר נוסף, השלישי בסידרה, על החצרות החסידיות.

הרב יעקב קליימן מגיש לנו מאמר נוסף הדן בקשר שבין הגניאלוגיה והמחקר המודרני בתחום הביולוגיה. במאמרו הראשון הוא עסק בסימן ההיכר המשותף ב-DNA של הכוהנים, ובמאמר בגליונו זה הוא מראה איך מחקר ה-DNA מספק ראיה למוצא המשותף של היהודים בתפוצות, גם אם הם חיים במקומות מרוחקים אלה מאלה.

בגיליון הקודם (ט"ו-ג') התפרסם מאמר לפי הרצאתו של בנימין מאירצ'ק, על החללים היהודים בצבאות פולין, ובו מוזכרת האנדרטה שהוקמה לזכרם בהר-הרצל בירושלים. מר דוד שחר משלים בגליונו את הפרטים על הקמת האנדרטה, על אלה שפעלו למען הקמתה ועל המשתתפים במימון.

לא נעדר בגיליון זה, כמובן, גם מקומו של מחקר גניאלוגי ממש. בתחום זה מספרת לנו אסתר רמון על תחילת המחקר של משפחתה, המגיע עד לאבי המשפחה שהתיישב בעיר קדלסרוהה בשנת 1721.

נושאים אחרים המסוקרים בגיליון זה הם: עבודתה רבת השנים של גב' בתיה אונטרשץ במדור לחיפוש קרובים, סיכומיה של מטילדה טג'ר על הכנס הגניאלוגי בלונדון (London 2001) ועל הכנס הבינלאומי לחקר השמות היהודיים שהתקיים בירושלים, וכן סיכומי כתבי העת הגניאלוגיים מצרפת ומשוויצריה. סיכום כתבי העת המופיעים באנגלית מתפרסם בחלק האנגלי של גליונו.

בשם חברי המערכת אני מאחלת לכל קוראינו כתיבה וחתימה טובה לשנת תשס"ב הבאה עלינו לטובה, ולוואי שתהיה זו שנה ברוכה בכול. ולכל אלה – קטנים וגדולים – המתחילים את שנת הלימודים במוסדות השונים, אנו מאחלים שנת לימודים בונה, נעימה ומהנה.

תיקון טעות

בגיליון הקודם (ט"ו-ג') נפלה טעות במאמרה של אסתר רמון **משפחולוגיה במלוא מדבן המילה**. בע' 27, טור א' פסקה 4 במקום השם **ברנד** צריך להיות **בהרנס (Behrens)**.

יוכבד קלוזנר

משולחנה של חנה פורמן יו"ר החברה הגניאלוגית הישראלית

בקיץ זה, ביום ו' אב תשס"א, נפרדנו בלב כואב מעדה ישק – שילה ז"ל, ואנו שולחים את תנחומינו לאיתן ולכל המשפחה. גיליון זה רואה אור כאשר אנחנו כבר "אחרי החגים". בזמן כתיבת שורות אלו טרם נדע מה יילד יום, ועם אילו חדשות נסגור עינינו בלילה. אף על פי כן ולמרות הכול החיים נמשכים ושיגרתם מתמידה. בכנס בלונדון של IAJGS הייתה השתתפות של מספר נבכד מחברינו. התחדשו קשרים ישנים, ונפתחו קשרים נוספים. לדעת החברים הכנס עבר בהצלחה ויש מה ללמוד מהניסיון בלונדון בהכנת הכנס "ירושלים 2004". הרייט קסו פעלה בהצלחה רבה בנושא חידוש המנוי לשרשרת הדורות בקרב מנויים שלנו בחו"ל, וחברים חדשים הגיעו אלינו גם דרך השיוט באתר שלנו באינטרנט. הרחבת מעגל החברים היא משימה המוטלת על כל אחד מאיתנו, ועלינו להמשיך בה ללא הפסקה. כבר עלו מספר רעיונות על הדרכים בהן יש לפעול, יחד עם זאת אני פונה אל כל אחד מכם: כל רעיון יועיל ויפריה את הדיון במטרתנו להרחיב את השורות. אני חוזרת ופונה אל כל החברים בעניין השתתפות פעילה יותר בעשה בחברה, וקבלת תגובות. כל מי שיש לו מה להביע, להציע, לבקר, להעריך או לומר, צריך רק לשבת ולכתוב. כל אחת מהכתובות שלנו טובה לענין זה. בתקווה ששנת הפעילות הבאה עלינו לטובה, תשס"ב, תהיה בסימן התפתחות חברתנו בכל התחומים.

חנה פורמן
ehfurman@netvision.net.il

לזכרה של עדה שילה מרים לבא

ביום ה', ו' לחודש אב תשס"א, הלכה מאיתנו עדה שילה, עדה של איתן.

הכרתי את עדה לפני כשלוש וחצי שנים, לפני היות סניף תל-אביב של החברה הגניאלוגית הישראלית. היה זה בפגישות החודשיות של החברה שהתקיימו בירושלים. עם היווסד סניף תל-אביב התחזקו הקשרים בינינו. חלפה שנה בלבד, והסניף נקלע למשבר וחלק מחבריו פרשו. חשבנו אז כי יהיה עלינו לחזור ל"סדרי בראשית", ולשוב ולנסוע אחת לחודש ירושלימה אל הפגישות החודשיות. הייתה זאת עדה ששמרה על אופטימיות. היא עודדה את איתן, אשר הסכים לקחת על עצמו את תפקיד היושב ראש של הסניף, הפיחה בכולנו רוח-חיים, ובזכותה סניף תל-אביב התגבר והמשיך בפעילותו. זאת הייתה עדה, אשר במאור פניה, בחיוכה ובדיבורה הנובן, קידבה כל אורח אשר הזדמן להרצאות החודשיות בבית-התנ"ך בתל-אביב, ובהשפעתה וכוח שכנעה לא נותר לאותו אורח אלא להיהפך לחבר מן המניין של סניפנו.

עדה החכמה והטובה. תמיד התייחסה במלוא הרצינות ובתשומת לב מרבית לכל בעיה אשר התעוררה. תמיד ידעה לייעץ, תמיד נמצא באמתחתה רעיון, שבעזרתו ניתן היה לפתור את הבעיה.

הייתה לי הזכות לשוחח טלפונית עם עדה שעות ספורות לפני שאיבדה את הכרתה לתמיד. בקולה, שהיה צלול, שאלה לשלומי, התעניינה בכל משפחתי, ואזרה כוח לשוחח איתי על פעילות הסניף בעתיד. סיפרה כי סוף-סוף ידוע אילו טיפולים יביאו מזור למחלתה הממארת. טיפולים שהסכימה לקבלם למען איתן, ילדיה, נכדיה, משפחתה המורחבת, ולמען כולנו.

הסניף התל-אביבי של החברה הישראלית לגניאלוגיה איבד את אחד מעמודי התווך שלו.

איתן, לא נשכח את עדה שלך – שלנו.

הירושה ברבנות בבוכארה תק"ף-תר"ץ (1790-1930)*

ג'ורא פוזיילוף

מבוא

מאה השנים שחלפו משלהי המאה הי"ח ועד שלהי המאה הי"ט הביאו למהפכה בכל תחומי החיים של יהודי בוכארה באסיה התיכונה.

בראשית התקופה היתה שם קהילה קטנה (בין 3000 ל-5000 נפש) וזלה שהתרכזה בעיר בוכארה, תחת עול של שלטון מוסלמי קבאי ועוין שהטיל עליה גזרות דת רבות. המצב הרוחני הקשה, הן מחמת לחץ השלטונות להמרת דת והן מחמת ניתוק פיזי מכל מרכז יהודי קרוב, כמעט וגרם להתבוללות בסביבה המוסלמית.

בסוף המאה הי"ט מדובר בקהילה פורחת ומשגשגת, המונה כעשרים אלף נפש ומפוזרת בכשלושים ערים ועיירות ברחבי אסיה התיכונה וכן קהילה קטנה בירושלים. שליח כולל הספרדים לערי בוכארה בשנת תרנ"ב (1892), ר' בנימין ב"ר יוחנן הכהן, מצוין בדין וחשבון שלו שביקר ב-25 ערים ברחבי אסיה התיכונה. בני הקהילות עסקו במיגון פעילויות תעשייתיות ומסחריות ומחזור העסקים שלהם עמד על עשרות מיליוני רובלים, תוך שיפור במעמדם האזרחי-משפטי בחברה הסובבת.

הפריחה הרוחנית החלה עם הגעתו לבוכארה, בשנת תקנ"ג (1793) של שד"ר צפת - רבי יוסף ממאן מערבי (יליד טטואן או מכנאס בשנת תק"א - בוכארה כ"ג כסלו תקפ"ג), ובהשפעת מכלול גורמים התגבשה בשנים אלה ההנהגה הרוחנית של הקהילות. ההנהגה שלטה ביד רמה בכל הקהילות ברחבי אסיה התיכונה, ושמרה על קשר הדוק עם ראשי קהילות יהודיות בתפוצות ובירושלים.

מאמר זה יזון בעיקר במנהיגות הרוחנית של הקהילה, ובהעברת הירושה - קרי הסמכויות - מדור לדור, ויבדוק מהו הגורם המרכזי שהשפיע על ירושת הרבנות בקהילה, והאם התפתחות הקהילה השפיעה על העברת הסמכויות.

ראשיתה של ההנהגה הרוחנית בבוכארה

כאשר הגיע רבי יוסף ממאן לבוכארה, עמדו בראש הקהילה הנשיא, מולא יוסף חסיד, שהיה פרנס וראש הקהל, ומולא כמליאדין. הנהגה זו, המורכבת מצמד מנהיגים, רוחני וגשמי, התקיימה בבוכארה לאורך כל התקופה שאנו דנים בה. חכם יוסף הסכים להתיישב בבוכארה בתנאי שתקום במקום ישיבה ללימוד תורה שבה יחונכו כמניין נערים לתפקידי מורי הוראה ושו"בים (שו"ב=שוחט ובודק), כדי שהם יהיו מנהיגי הקהילות בעתיד. לישיבה נשלחו בניהם של המשפחות המיוחסות בקהילה, ואלה שזה מקרוב הגיעו לבוכארה מן התפוצות. בין התלמידים: ר' יצחק הכהן ב"ר פינחס מבגדאד; ר' יוסף צ'קצ'ק ובנו מולא פוזייל שהגיעו

מבגדאד או מחלב; ר' יעקב ב"ר משה סמנדר ואחרים. התלמידים הללו היו ברבות השנים למנהיגי הקהילות באסיה התיכונה.

הנוסע ר' דוד דבית הלל, שליח האשכנזים הפרושים בצפת, פגש בשנת תקפ"ז (1827) בבגדאד שני יהודים מבוכארה שהיו בדרכם לארץ ישראל. הם סיפרו לו על פועלו של חכם יוסף ממאן, והוא מוסיף: "כל שיחתי אתם הייתה בעברית", ומעיד כי הם היו תלמידי חכמים ובקיאיים במנהגי ישראל ובספרים עבריים. השפעתו של חכם יוסף ממאן על יהודי בוכארה הייתה רבה ודמותו הייתה נערצת עליהם והוא נקרא בפייהם: "אור ישראל", שהרי לא רק שהצילם מטמיעה רוחנית, אלא בכוח השפעתו ובסיוע תלמידיו שעמדו אחריו בראש הקהילה קמה באסיה התיכונה קהילה יהודית שורשית ובעלת אמונה עמוקה בתורת ישראל ובגאולתו. בהשפעתו החלו יהודי בוכארה להדפיס ספרי קודש לבני הקהילה, עלו והתיישבו בירושלים, סיעו בתמיכה של ממש ליישוב היהודי בארץ ישראל ועוד.

כאשר הגיע חכם יוסף לבוכארה הוא פגש בה חכם יהודי בשם זכריה בן מצליח, שעל פי דיווחו של המומר יוסף וולף, מוצאו מתימן. וולף מספר כי במשך תקופה ארוכה הייתה יריבות ומתיחות בין השניים, הן בנושא מאבק הנהגת הקהילה, הן בנושאים עקרוניים. למשל, רבי יוסף ממאן החשיב מאוד את ספר זוהרה בעוד שרבי זכריה לא נהג כן; רבי יוסף השפיע על בני הקהילה שיתפללו בסידור בנוסח הספרדים ואילו חכם זכריה סבר שעליהם להמשיך ולהחזיק בנוסח התפילה הישן שלהם, נוסח יהודי פרס המבוסס על סידורו של רס"ג וכדומה. בספרו של טג'ר מתוארת בהרחבה המחלוקת שהביאה כמעט לידי פילוג בעדה. רבי יוסף ממאן ניצח, והיה למנהיג הקהילה, אולם הוא לא הסתפק בכך וביקש לחזק את השפעתו ושיטתו.

לחכם יוסף נולדו בבוכארה ארבעה ילדים. שתי בנות, מרים ושרה, ושני בנים, יצחק-מנחם ואברהם. בניו וצאצאיו של חכם יוסף נישאו למנהיגי הקהילה, עשיריה ותלמידיו המצטיינים.

בתו הבכירה מרים נישאה לבנו של ראש הקהילה העשיר, ר' פינחס ב"ר שמחה ב"ר יוסף חסיד, מנהיג הקהילה בתקופת הגעתו של ר"י יוסף ממאן לבוכארה. רבי פינחס זה (תקס"ה-תרל"ה/1805-1875) נקרא בשם רבי פינחס "הקטן", ותלמידו המצטיין וממשיך דרכו של ר' יוסף ממאן היה רבי פינחס ב"ר יצחק כהן, המכונה רבי פינחס "הגדול", (תקמ"ח/1788 - כ"ט אייר תרי"ח (1858), שהוכתר ליורשו של רבי יוסף, כנראה עוד בחייו של רבו. ר' פינחס הגדול זכה לכינוי זה לאחר שקידש שם שמים בעת שהופל, בפקודת האמיר, מן המינרט פלאן, הוא המגדל הגבוה שבעיר

בוכארה, ויצא בשלום. מאז היה מקובל על האמיר ועל החכמים המוסלמים כאדם קדוש. בנו ר' יצחק חיים מספר: "ואדוני הרב הגדול ר' פינחס הכהן זצ"ל, נהג נשיאותו ארבעים שנה בתום לבבו ובניקיון כפיו ואנוכי בנו אשר מילאתי מקומו..."

נראה שבפעולות אלה - נשואי בתו לבנו של ראש הקהילה, העשיר ביותר בקהילה באותה עת, ומינויו של תלמידו המצטיין ליד ימינו וממשיך דרכו בהכשרת דור של חכמים שלמדו בישיבתו - ביקש רבי יוסף ממאן להבטיח את המשך מורשתו ושיטתו בהנהגת הקהילה. להלן נראה שהקשרים המשפחתיים בקרב המשפחות השולטות בקהילה אף יתחזקו.

גיבוש הנהגת הקהילה

תקופת רבי פינחס הגדול ורבי פינחס הקטן

כיורשיו של חכם יוסף ממאן השלימו ר' פינחס הגדול ור' פינחס הקטן זה את זה. מולא פינחס הגדול הנהיג את העדה בצד הרוחני, כרב ראשי (מאלאי פלאן). הוא עמד בראש הישיבה, בית הדין ומערכת השחיטה, וסייעו בידו מספר חכמים מזקני העדה, הם "שבעת טובי העיר" (ראה את רשימת החכמים בספר **תרגום שני**, שקלאב, תקצ"ג). ר' פינחס הקטן, פלאנתר הקהל, מתלמידיו המובהקים של ר' יוסף ממאן ותלמיד חכם בזכות עצמו, עסק בניהול ענייני העדה בצד החומרי. תפקידו העיקרי היה איסוף כספי המסים ומסירתם לשלטונות.

באותה עת (תקפ"ה/1825 לערך) הגיע לבוכארה למטרות מסחר, רבי אליהו חכם שוחט. רבי אליהו, שעסק בבגדאד בכתיבת ספרי תורה, התחבב עד מהרה על הנהגה של הקהילה, הסכים להשתקע במקום ונשא לאשה את נכדתו של רבי יוסף ממאן, צפורה, בת שרה והרב אברהם יודי הכהן.

רבי אליהו חכם היה אחראי בקהילה על תחום השחיטה וכתיבת ספרי התורה, וכתב עשרות ספרים. בנו ר' דוד כתב לעיתון המגיד (ר"ח שבט התרכ"ט - 13 בינואר 1869) על אביו: "הנני להגיד לכם, אנכי בן חכם אליהו בן חכם רחמים שוחט ממוחסיי בבל ואמי מורתי בתו של חכם יוסף ממאן בן גרימו מארץ טיטואן... ואחר מות הצדיק בא מו"ר אבי שיחיה מבבל ונשא את בתו של הצדיק הנז'... וישם גם הוא על שכמו משאם בשחיטות ובדיקות ויכתוב להם יותר מארבעים ספרי תורות ותפילין ומזוזות לאין מספר..."

ר' אליהו חכם נפטר בבוכארה בחודש כסלו תר"ם (1879).

בתקופה זו החלה הגירת יהודים מבוכארה לערים הסמוכות לה: סמרקנד, טשקנט ועוד, שם החלו להתבסס בחיי המסחר והכלכלה, כאשר נשלחו לקהילות הללו תלמידי חכמים בוגרי הישיבה המרכזית שבבוכארה. תלמידי חכמים אלה שמרו על קשר הלכתי רצוף עם הנהגה הרוחנית בבוכארה. בבתי דפוס במזרח אירופה הודפסו ספרי קודש עבור יהודי בוכארה; הישיבה הלכה

וגדלה; נפתחו תלמודי תורה לצעירי הצאן; הוכשרו מלמדים והוקמה ישיבה לבחורים.

בראשית שנות ה-40 למאה הי"ט נקלטו בבוכארה ובסמרקנד פליטים רבים מיהודי משהד, ממנה נמלטו בעקבות הפרעות שנערכו שם בי"ב בסיון תקצ"ט (1839) ואונס הקהילה לקבל עליה את דת האיסלאם. הודות לפעילותו של רבי פינחס הגדול פתח האמיר את שערי בוכארה בפני הפליטים. רבים מהפליטים, שהיו בעלי ידע תורני רחב השפיעו על חיי הרוח של יהודי בוכארה, אולם אלה שביקשו אווירה אחרת, חופשית יותר, היגרו במרוצת הזמן לסמרקנד. באותה עת התפתחה קהילת יהודי סמרקנד כקהילה של יהודים סוחרים, ויוצאי משהד נקלטו היטב ותפסו עמדות חשובות בהנהגת הקהילה.

בתקופה זו התחזקו קשרי המשפחה בין ארבע משפחות הנהגה של הקהילה בבוכארה: משפחת ממאן; משפחת ר' אליהו חכם; משפחת פינחס הקטן; משפחת ר' פינחס הגדול. הקירבה המשפחתית והרעיונית, כתלמידיו של חכם יוסף ממאן הנערץ, השפיעה על אופי הנהגה של הקהילה.

לרבי פינחס הגדול נולדו ארבע בנות מאשתו הראשונה: שרה, לאה, רבקה וטובה, שני בנים מאשתו השנייה: אברהם ואבא, ובן אחד מאשתו השלישית, רבקה: ר' יצחק חיים.

לאה בת שרה בת ר' יוסף ממאן נישאה למשה בן ר' פינחס הקטן. לאה היתה אחותה של צפורה אשת ר' אליהו חכם. יוכבד בת ר' אברהם בן ר' יוסף ממאן נישאה לדוד בן ר' פינחס הקטן. הרב יצחק חיים ב"ר פינחס הגדול נשא לאשה בשנת תרכ"ו (1866) לערך את יוכבד באנו, בת רחל בת שרה ור' יודי הכהן. יוכבד באנו היא נינתו של ר"י ממאן. בתקופה זו נישאו הבנות לכל המאוחר בגיל 15 שנים, ושנות דור הן 15-17 שנים.

מלבד פעילותו כנשיא הקהילה פעל ר' פינחס הקטן בישיבה בבוכארה וייתכן שאף עמד בראשה זמן מה. ר' פינחס היה חותנו מורו ורבו של הרב אברהם חיים גאון המכונה בתואר "המקובל מארץ בוכארה", שהיה מחכמיה של ישיבת המקובלים "בית אל" בירושלים.

רבי יצחק חיים הכהן, יורשו של רבי פינחס הגדול, תר"ח (1848) - ג' סיון תרנ"ו (1896).

רבי יצחק חיים התמנה לרבה של הקהילה בבוכארה, והוא כבן 20 שנה בלבד. מינוי זה מעורר מספר שאלות: א. כאשר אביו, ר' פינחס הגדול, נפטר, היה רבי יצחק חיים בן 10 שנים בלבד. כיצד המתינו ראשי הקהילה עשר שנים תמימות למינוי רב-יורש לאביו ולא מונה רב אחר?

ב. בניח שרבי פינחס הגדול ציוה לפני מותו שבנו זה יירשנו, הכיצד יכלה הקהילה לקבל זאת והרי באותה עת מדובר על קהילה גדולה (כעשרת אלפים נפשות), קהילה שהיו בה תלמידי חכמים עם הנהגה רוחנית

מבוססת?

אלא כנראה שני מליצי יושר עמדו לרבי יצחק חיים: ייחוסו, כלומר היותו בנו של רבי פינחס הגדול הנערץ על יהודי בוכארה, ותמיכת ראשי הקהילה, ובמיוחד תמיכתו של ראש הקהל – הכלנתאר – ר' פינחס הקטן. נראה מכאן שהמעמד האיתן של הנהגת הקהילה – הקשרים הקרובים בין ר' פינחס הגדול ור' פינחס הקטן, יחס ההערצה למורם רבי יוסף ממאן, הקשר המשפחתי ההדוק בין המשפחות המנהיגות את הקהילה – הוא שהכריע את הכף למינויו למרות גילו, ואין אנו שומעים על מחלוקת או ערעור על ההחלטה.

הנוסע אפרים ניימרק (מסע בארץ הקדם, מהדורת א' יערי, ירושלים תש"ז), ביקר בבוכארה בשנת תרמ"ו (1886) ומציין שמספר פעמים ניסו להדיח את ר' יצחק חיים, כמה שנים לאחר פטירתו של ר' פינחס הקטן (נפטר בשנת תרל"ה/1875). דהיינו עם התרופפות ההנהגה הגשמית התרופף גם מעמדו של הרב הראשי.

אך מן המקורות האחרים לא שמענו על נסיון הדחה. בשלושים שנות כהונתו של ר' יצחק חיים עברה על קהילת יהודי בוכארה המהפכה העיקרית שהזכרנו בסעיף המבוא. לאחר שהרוסים כבשו את אסיה התיכונה (תרכ"ח/1868) התגברה ההגירה מבוכארה למחוזות שהיו בשליטה רוסית מוחלטת. אמירות בוכארה נכנעה בפני הצבא הרוסי והאמיר המשיך לשלוט בניסיונותו האוטונומי, אולם היהודים העדיפו להתיישב בחבלים שבאסיה התיכונה מחוץ לאמירות, שהיו תחת שליטה רוסית מוחלטת, בגלל זכויות היתר האזרחיות שהיו להם מהשלטון הרוסי, והאפשרויות הכלכליות העצומות.

בשנות ה-70 וה-80 של המאה הי"ט התגברה גם העלייה מאסיה התיכונה לירושלים. בשנות ה-80 הגיעו ראשוני השו"רים מארץ ישראל לבוכארה וחזיקו את הקשר בין אזורי אסיה התיכונה הנדחים לבין ארץ ישראל, ועודדו את העלייה אדצה. כחמש מאות יהודים מאסיה התיכונה התרכזו בירושלים, ובשנת תרנ"א (1891) הם התחילו בבניית שכונתם בירושלים. בשנות ה-90 של המאה הי"ט נחשפו קהילות אסיה התיכונה לשד"רי כוללות ערי הקודש ושד"רי התפוצות שהגיעו אליה. רבים מן השד"רים הללו נשארו בקהילות ושמשו מורי הוראה, שוחטים, מלמדים וכו', ואחדים מהם לימדו בישיבה המרכזית בבוכארה שם התרכזו תלמידי החכמים המובהקים שבקרב יהודי בוכארה.

ר' יצחק חיים התמקד בשנים אלה בלימוד תורה בישיבה המרכזית בבוכארה, שלא ברור כמה תלמידים למדו בה, ובתפקידו כראש בית הדין של הקהילה, שזן אך ורק בדיני אישות. הישיבה בבוכארה ובית הדין בה היו את הסמכות העליונה לפסיקת ההלכה לכל אסיה התיכונה וגם לקהילות הרחוקות באזורים שהיו בשליטה רוסית. רבי יצחק חיים נהג ברבנותו ביד רמה, ודיבר קשות אל רבני הקהילות כאשר הוא סבר שאין הם עומדים על פרטי ההלכה כראוי.

לצידם של רבי יצחק חיים ור' דוד חכם (אשתו של הרב יצחק חיים, יוכבד באנו, הייתה בת דודתו של ר' דוד חכם) שימש ר' אהרן בן ר' פינחס הקטן, כלנתאר הקהילה בבוכארה. באותה עת היה שם המשפחה של רבי יצחק חיים – פינחסוף, כנהוג, על שם אבי המשפחה. בשנת תרנ"ג (1893) לערך ביקר ר' יצחק חיים בא"י והחליף את שם המשפחה ל"רבין", מפני שרב בשפה הרוסית נקרא "רבין".

ר' יצחק חיים הכהן רבין נפטר בבוכארה בג' סיון תרנ"ו (1896) והוא בן ארבעים ושמונה שנים בלבד. הוא הותיר אחריו חמישה בנים וחמש בנות. בניו: ר' פינחס, ר' משיח, ר' חזקיה, ר' רחמים, ר' נסים. בנותיו: רבקה, יפה, פנינה, פריחה ועדינה. הוא ציווה למנות את בנו השלישי, ר' חזקיה הכהן רבין ליורשו כרבה של הקהילה.

רבי חזקיה הכהן רבין (בוכארה, ר"ח שבט תרל"ב/1872 - ירושלים, ט' בטבת תש"ה/1945).

קהילת יהודי בוכארה באסיה התיכונה בסוף ימיו של ר' יצחק חיים היתה שונה מהקהילה בעשרות השנים שקדמו לפטירתו. הפעילות הכלכלית והרוחנית היתה רבה. קהילות ברחבי אסיה התיכונה התבססו, ובדרך כלל הן היו קהילות עשירות ומעט יותר גדולות מקהילת האם בעיר בוכארה. אולם תורה, הוראה ופסיקת הלכה יצאו לכל רחבי אסיה התיכונה מבוכארה.

החשיבות הרבה שייחסו השד"רים לקהילות אלה ובמיוחד לעיר בוכארה וראשיה, ומקומה המרכזי של הקהילה בקרב ראשי הכולל הספרדי בירושלים כתומכת חשובה בפעולות הכולל העלו את קרבה של הקהילה ושל העומד בראשה. יתרה מזאת, תפקיד הכלנתאר, נשיא הקהילה הגשמי, היה תפקיד חשוב בעבר, כאשר עשירי הקהילה היו בודדים וקשריו של הנשיא כדוגמת קשריו של ר' פינחס הקטן עם האמיר היו חשובים. עתה היו כלנתארים רבים בקהילות השונות ברחבי אסיה התיכונה, גם שלטון העריצות של האמירים השונים בבוכארה חדל, בהשפעת השלטון הרוסי שביקש לחזק את מעמד הקהילה היהודית הנאמנה לו, כך שמעמדו של הנשיא ירד במידה רבה. מאידך, רב הקהילה שעד עתה התרכז בפעילות מצומצמת יחסית, כרב לתלמידיו ופוסק הלכה לקהילתו, נחשף עתה לעולם כולו כרב קהילה עשירה וחשובה.

כאמור, רבי יצחק חיים ציווה למנות את בנו השלישי רבי חזקיה הכהן ליורשו וממשיך דרכו. אולם עתה, בניגוד לפרשת מינויו של הרב יצחק חיים, התעוררה בקהילה התנגדות למינוי.

על בקיעים במנהיגותו ההלכתית של רבי חזקיה אנו שומעים ממכתב ששלח רבי חזקיה לרב מדיני, ובו הוא כותב: "...ולזהיות כי צעיר אנוכי לימים והם ישישים ולא נתנו אמון בדברי...". דהיינו קמו עוררים על פסיקתו של רבי חזקיה וקני הקהילה סירבו לקבל אותו עליהם כרב הקהילה.

בינתיים נשלח מכתב מבוכארה לראשון לציון, הרב יעקב שאול אלישר, בו מתלוננים מתנגדיו של רבי חזקיה "כי רבה העזובה וכצאן אשר אין להם רועה יושבים הגו". הראשון לציון קרא לכנס עצרת של יהודי בוכארה היושבים בירושלים במטרה למנות מביניהם רב בבוכארה.

בתגובתם למכתב התלונה ולעצרת שהתכנסה בירושלים לדון בנושא, כותבים (בחוזה אייר תרנ"ז) ראשי התומכים ברב חזקיה לראשון לציון הרב אלישר על מצבה הרוחני של הקהילה ועל פעילותם של שד"רי כוללות ערי הקודש ומוסיפים: "איך טחו עיניהם מלראות פרי חיים עץ הדר האברך... מוה"ר חזקיהו...". על אגרת התמיכה ברב חזקיה חתומים ראשי הקהל בבוכארה: נשיא הקהילה - ר' אהרן ב"ר פינחס הקטן, אחיו ציון, אהרן ממאן, פינחס הכהן רבין אחיו של ר' חזקיה, אלישע יהודיוף (מעשירי הקהילה, הקים בראשית המאה הנוכחית את "הארמון" בשכונת הבוכרים) ועוד כעשרים מראשי הקהל. אולם בעוד שבעבר תמיכת נשיא הקהילה שימשה אישור מוחלט למינוי הרב, כפי שקרה בעת מינוי הרב יצחק חיים, הרי עתה זוהי תמיכה חשובה אך לא מכרעת, כי מעמד נשיא הקהילה נחלש במידה רבה.

המחלוקת נמשכה מספר שנים ובאותה תקופה לא היה לקהילה בבוכארה רב רשמי. גם הראשון לציון הרב אלישר נמנע מלפסוק אם יתמוך במולא חזקיה. ייתכן והרב חשש להכניס עצמו למחלוקת בתוך העדה באסיה התיכונה, שהרי בתקופה זו הגיעו כספים רבים מיהודי בוכארה למוסדות העדה הספרדית בירושלים, וקביעת עמדה וצידוד בצד מסוים היו מביאים לידי מחלוקת בין ההנהגה הספרדית בירושלים לבין קבוצה מסוימת בקרב יהודי בוכארה, וגורמים לאבדן הכנסה. נראה שגם בקהילות אחרות במרכז אסיה חלה ירידה רוחנית לאחר פטירתו של הרב יצחק חיים, ורבה העזובה בקהילות, במיוחד משום שכמה חכמים עלו מקהילות אלו להתיישב בירושלים.

רק לאחר שמולא חזקיה פעל בקהילה ותפס את מקומו כרבה, והגיעו שמועות לארץ ישראל על ידי שליחים שבאו מבוכארה, כי החכם מנהיג את עדתו ביד רמה ובקיאיות בפסיקת ההלכה היתה לשם דבר, שלח לו הראשון לציון כתב סמיכה להורות ולדון.

למרות כתב הסמיכה של הראשון לציון, הרב אלישר, לא הזדרזו בני הקהילה לקבל עליהם את מולא חזקיה לרב, ורק בכ"ב בכסלו תרס"ב (1901) נכתב כתב הסכמה, שחתומים עליו 38 אנשים מן הקהילה, מטעם יהודי בוכארה באסיה התיכונה המקבלים את רבי חזקיה לרב ראשי למפרע, החל בפטירת אביו. ובי"א באייר תרס"ב קיבלה עליה גם הקהילה האשכנזית שבבוכארה המצויה בעיר קגאן, היא בוכארה החדשה, את סמכות הרב, באגרת שחתמו עליה ארבעים ושנים איש. ולבסוף נשלח אישור מטעם ראש ממשלת האמיר בבוכארה, שלחכם חזקיה הרשות לבצע נישואין

וגירושין, וצורף למיסמך אישור הקונסול הרוסי בבוכארה (אישור נציג ממשלת רוסיה היה מחויב המציאות מאחר שהרב חזקיה השיא גם זוגות של נתינים רוסיים ולאישור הנישואין היה תוקף משפטי). על אף גילו הצעיר ראו חכמי קהילת בוכארה והשד"רים הרבים שהגיעו לבוכארה ועריה, כי לפנייהם אדם שהוא משכמו ומעלה. מכל ערי הסביבה הגיעו לבית דינו, בעיקר לסידור גיטין, ייבום וחליצה, ומעיירות קטנות במיוחד הגיעו אף לסידור קידושין.

תקופתו של רבי חזקיה רבין היתה זמן פריחה ושגשוג לקהילת יהודי בוכארה, הן באסיה התיכונה והן בירושלים. בביתו המשיכה להתקיים הישיבה המרכזית של הקהילה, כפי שנהגו אביו וסבו. בבית המדרש למדו חכמי העדה ושד"רים שהגיעו מארץ ישראל ומהתפוצות והביאו את תורת ארץ ישראל לאסיה התיכונה. שד"רים אלו ישבו גם בבית הדין שהקים רבי חזקיה ופסקו נפוצו ברחבי תבל. סמכותו של בית הדין הייתה רחבה, והוא אף היה רשאי לפסוק עונשי גוף כמו מלקות. זה היה המוסד המשפטי העליון ליהודי אסיה התיכונה בעניני דת. השיפור הרוחני חל הודות לשד"רים הללו שחלקם, כרב שלמה יהודה לייב אליעזרוב מחברון, שימשו רבני קהילות במרכז אסיה.

חלקה הראשון של תקופת רבנותו של הרב חזקיה נמשכה עד שנת תרע"ד (1914), כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1917 פרצה ברוסיה המהפכה הבולשביקית, ובשנת 1920 נכשו הבולשביקים את אמירות בוכארה. בשנים 1920-1930 מתו ונרצחו רבים מיהודי אסיה התיכונה וגם בחיים היהודיים הייתה פגיעה קשה, ובשנת 1930 נאלץ רבי חזקיה לברוח מבוכארה מחשש שיוצא להורג. הרב חזקיה הגיע לארץ ישראל בשנת תרצ"ה (1935) ושימש זמן מה דיין בבית הדין הספרדי בירושלים.

סיכום

ירושת הרבנות תלויה בגורמים רבים. היינו מצפים שלאישיותו ולמעמדו של היורש הפוטנציאלי יהיה מקום מרכזי בשיקולים למנותו כממלא מקום אביו, אך לעתים שאיפותיה של הנהגת הקהילה הן שהכתיבו מי ימלא את התפקיד, ולעתים שיקולים אחרים. בבוכארה במאה הי"ט נבע המינוי לתפקיד הרב היורש ממספר שיקולים: **הרב פינחס הגדול הכהן** - הצטיינותו, ממשיך דרכו של מורו ורבו, הכרתו בחיי מורו ורבו.

הרב יצחק חיים הכהן - הכרעת ההנהגה הגשמית. בן הרב פינחס הגדול.

הרב חזקיה הכהן - כל הנ"ל. אך בעיקר אישיותו, מעמדו ההלכתי והצטיינותו.

השונות הנ"ל מלמדת על ההתפתחות של קהילת יהודי בוכארה במאה הי"ט ועל חיזוק מעמדו של המנהיג הרוחני והירידה בכוחו ובמעמדו של המנהיג הגשמי, כתוצאה מהתחזקותם של קבוצות שונות באוכלוסייה, בעיקר מבחינה כלכלית. בראשית התקופה היה מעמדו

פוזיילוב, ג. יהדות בוכארה גדוליה ומנהיגיה. ירושלים, תשנ"ג.

פוזיילוב, ג. מבוכארה לירושלים, עלייתם והתיישבותם של יהודי בוכארה בארץ ישראל, תרכ"ח-תש"ח (1868-1948). ירושלים, תשנ"ה.

פישל, ו. קהילת האנוסים בפרס. ציון, שנה ראשונה, ספר א', עמ' 49-74, תרצ"ו.

קלבן, א. לתולדות היהודים באסיה התיכונה במאות התשע-עשרה והעשרים. ירושלים, תשמ"ט.

קשאני, ר. יהדות בוכארה. ירושלים, תשל"ד.

רבין, ר.ח. עטרת חזקיה. ירושלים, התשנ"ב.

רבין, ר.י. זרח כוכב מיעקב. ירושלים, התשמ"ט.

Wolff, J. Researches and Missionary Labours among the Jews, Mohammedans and other sects. London, 1835.

* המאמר נכתב בסיוע מלגת מחקר מטעם "ברית יוצאי בוכארה", תל אביב, קרן "פז". המאמר פורסם באנגלית בשינויים ניכרים בכתב העת "שבות", מחקרים בהיסטוריה ובתרבות של יהודי רוסיה ומזרח אירופה, גיליון 8 (24), 1999, עמ' 36-57, בעריכת פרופ' בנימין פינקוס, בהוצאת המכון לחקר התפוצות, אוניברסיטת תל-אביב בשיתוף עם המרכז למורשת בן גוריון, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

גורא פוזיילוף, יליד פתח-תקווה, חוקר את יהדות בוכארה בתחומים: היסטוריה, עלייה והתיישבות בארץ ישראל, מנהיגים, תולדות חכמי הקהילה וספרות. מלבד זאת הוא עוסק במחקר על חכמי יהודי המזרח בקהילות ישראל ובארץ ישראל, ותולדות היישוב היהודי בירושלים בתקופה העות'מאנית. בתחומים אלה הוא פרסם מספר ספרים ומאמרים.

של הרב בבוכארה איתן וחזק. הדבר נבע בעיקר מכוח אישיותו, אך היתה חשובה גם דעתה של ההנהגה הגשמית. אולם מדובר היה ברב של קהילה נדחת. בסוף התקופה היה הרב מנהיגם של יהודי בוכארה בכל רחבי אסיה התיכונה. על אף פיזור האוכלוסייה, ההישגים הכלכליים, העלייה לארץ ישראל וחשיפת הקהילה לקהילות ישראל בתפוצות לא נחלש מעמדו של הרב. אדרבה, בגלל פיזור האוכלוסייה בערים רבות באסיה התיכונה קמה לקהילות הללו מנהיגות גשמית איתנה, אולם תורה, הוראה ופסיקת הלכה לכל הקהילות יצאו אך ורק מהישיבה המרכזית בבוכארה.

בראשית התקופה הונהגה הקהילה בידי אוליגרכיה. במרוצת הזמן, כתוצאה משינוי בתנאי ההתיישבות, השתנו גם אופי בחירת הרב וגם תנאי הירושה ברבנות. הרב היה חייב להוכיח את עצמו בתחום התורני מעבר למעמדו כיושר אביו.

ביבליוגרפיה

אשל, מ. גלריה, דמויות של ראשי יהדות בוכארה. יפו, תשכ"א.

בן דוד, ב. נתן דוידוף - יום כלכלי מתורכסטן הרוסית, 1896-1923. פעמים מס' 35, עמ' 10-120, תשמ"ח.

הכהן, ר.ב. זכרון לפני ה'. ירושלים, תרנ"ג.

הראל, מ. נחלת יעקב. ירושלים, תשמ"ג.

זנד, מ. יהדות בוכארה וכיבוש אסיה התיכונה בידי הרוסים. פעמים, 35, עמ' 47-83, תשמ"ח.

חכם, ר.ש. זכר צדיק. ירושלים, תרנ"ד (מהדורה רביעית, תל-אביב, תשנ"ג).

טג'ר, נ. תולדות יהודי בוכארה. תל אביב, תשל"א.

מושבי, ב. ר' יוסף בן משה ממאן, שליח צפת בבוכארה. תלפיות, כרך ט, חוברת ג-ד, עמ' 873-886, תשל"ל.

פוזיילוב, ג. גדולי רבני סוריה והלבנון. ירושלים, תשנ"ה.

המרכז למחקר יהדות הולנד, האוניברסיטה העברית, ירושלים

The Center for Research on Dutch Jewry, Hebrew University, Jerusalem.

Home Page: <http://shum.cc.huji.ac.il/~dutchjew/>

מסד הנתונים הגניאלוגי של יהדות הולנד (Dutch Jewish Genealogical Database) מודיע על צירוף האילן הגניאלוגי ה-50 אל מדור האילנות הגניאלוגיים האישיים (מדור 1). מסד הנתונים התחיל לפעול בסתיו 1999. כתובת האתר: <http://shum.huji.ac.il/~dutchjew/genealog/djgdb.html>

חלקים אחרים של מסד הנתונים הם מסד הנתונים הצפוני (Northern Data Base) ובו 57,000 שמות (פרוייקט המשחזר את נתוני האוכלוסיה היהודית במחוזות הצפוניים של הולנד), קישוריות לאתרים גניאלוגיים אישיים וכו'. האתר החדש של המרכז, הכולל את מסד הנתונים, נמצא בשלבי סיום. האתר יהווה שיפור רב הן בצורת ההצגה והן בתפיסה הכללית.

המרכז הוא חלק מהחוג להיסטוריה יהודית (Jewish History Ring) והוא רשום במדריך האינטרנט של לימודי היהדות. מר בן נוח (Ben Noach) הוא מרכז המדור לגניאלוגיה. dutchjew@cc.huji.ac.il, bnch@zahav.net.il

המחקר הראשון של משפחתי

אסתר רמון

את הטפסים לכבוד יום ההולדת ה-60 של סבי ז"ל, פרדיננד הומבורגר (Ferdinand Homburger) בשנת 1920.

ב-22 באוקטובר 1940 גורשו כל יהודי באדן מבתיהם ושולחו למחנה גירס (Gurs) בהרי הפירנאים. תנאי החיים במחנה גירס היו קשים מאד. האסירים גרו בצפיפות גדולה מאוד בצריפים ישנים, והפרידו בין הגברים והנשים. סבי פרדיננד הומבורגר לא עמד בתלאות אלה ונפטר שם כעבור חצי שנה בגיל שמונים. בזמן הגירוש החרים הגסטפו מיסמכים גניאלוגיים שנמצאו בדירות ושמר אותם, וכך, הודות למאמצים של הארגון Jewish Cultural Reconstruction לאחר המלחמה הגיע ספר זה שהוא כה יקר לי, בתוך אוסף מיסמכים גדול, לירושלים. בא כוח הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, ד"ר דניאל כהן, הביא את האוסף לארץ.

בעזרת מכון ליאו בק בניו יורק נודעה לי הכתובת של בן משפחה נוסף, פרד הומבורגר (Fred Homburger) בלנקסטר (Lancaster) שבפנסילבניה, שהכין כבר בקרלסרוהה כרטסת של כל בני משפחת הומבורגר ועידכן אותה כל הזמן.

בעקבות התחלה מעודדת זו נסעתי ללנקסטר וגם לארכיונים בקרלסרוהה, ובשני המקומות נוסף לי מידע רב וקיבלתי גם מיסמכים חשובים. כמובן עיינתי גם בספרים רבים על תולדות העיר קרלסרוהה.

התברר שהעיר קרלסרוהה צעירה יחסית. היא נוסדה ב-1715 על ידי הנסיך קרל פרידריך (Karl Friedrich), שהחליט לבנות בירה חדשה לבאדן. בהצהרה שהוציא הוא הזמין מתיישבים חדשים והבטיח שהם יקבלו חלקת אדמה ועצים לבניית בית, בתנאי שיבנו את בתיהם לפי מתכונת קבועה ויהיה בידם סכום של 200 גולדן. חופש הדת הובטח מראש, תופעה בלתי רגילה בראשית המאה ה-18. באיור 1 נראה הבית לפי המתכונת שבנה אבי-משפחתי.

אבי המשפחה, לב (Loeb), הגיע לקרלסרוהה ב-1721 מהומבורג על נהר מיין, ובפריבילגיה (זכות מגורים) שקיבל ב-1722 הוא נקרא לב הומבורגר (ראה איור 2) ושם זה נשמר על ידי צאצאיו בדורות הבאים. רוב בני המשפחה נשארו בקרלסרוהה, ורק עם עליית הנאצים לשלטון עזבו בני הדור השישי את גרמניה. רובם היגרו לארצות הברית ורק ארבע משפחות עלו לארץ. השאר גורשו לגירס ב-1940.

נחזור לתחילת המאה ה-18. לב היה קצב. בנו היחיד

בשנת 1983 הדרכתני כיתה ז', (תלמידים בגיל 12-13) בנושא חקר המשפחה, שהיה חדש בימים ההם. התלהבות התלמידים היתה כה גדולה שהדביקה גם אותי ולכן החלטתי בשנת השבתון שלי להתחיל לחקור את 4 המשפחות שלי.

שם משפחתי לפני הנישואים היה וייל (Weil). אבל שם זה נפוץ מאוד בדרום מערב גרמניה ובצפון מזרח צרפת ולכן החלטתי לחקור את משפחת אמי – משפחת הומבורגר (Homburger) שהתגוררה בעיר קרלסרוהה (Karlsruhe), בירת מדינת באדן (Baden) בדרום מערב גרמניה.

בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בגבעת רם בירושלים מצאתי את רישומי הקהילה היהודית בקרלסרוהה, ובהם הלידות, הנישואים והפטירות עבור השנים 1810 – 1869. הרישומים היו בספרונים קטנים, שהם צילומים מוקטנים של הספרים המקוריים. עברתי בקפדנות בעזרת זכוכית מגדלת על כל 14 הספרונים והעתקתי את כל המידע על כל אחד מבני משפחת הומבורגר ובני משפחה אחרים שהתחתנו עם בני משפחה זו. בשנים אלה טרם התוודעתי למחשב ולתוכנות גניאלוגיות, כך שהיה עלי להשקיע זמן רב באיסוף החומר ובארגונו.

יחד עם זה פניתי לרבים מבני המשפחה הזאת וביקשתי לספק לי מידע נוסף, עד כמה שהיה ידוע להם. בעזרתם קיבלתי גם כתובות של בני משפחה נוספים באירופה ובאמריקה. לשמחתי קיבלתי מאלן כ"ץ לבית הומבורגר מחיפה (Ellen Katz nee Homburger) 40 טפסים לרישום מידע גניאלוגי, ובכל אחד מהם היו רשומים הפרטים הבאים: אבי המשפחה, בת זוגו, הוריהם, סביהם וילדיהם, וכן תאריכי הלידה, הנישואים והפטירה. מציריך שבשווייץ שלח לי בן משפחה אחר, אריק הומבורגר (Eric Homburger) 70 דפים כאלה. חוקר בווינגטון שאיתו התכתבתי הודיע לי שבארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, שבו עבדתי כבר זמן רב, מצוי חומר על משפחת הומבורגר. חומר זה לא הופיע בקטלוג של הארכיון, ורק לאחר חיפוש מדוקדק נמצא ספר גדול, כרוך, ובו 44 טפסים גניאלוגיים. מיד הכרתי שזה כתב היד של אמי ז"ל אליס וייל לבית הומבורגר (Alice Weil nee Homburger). בדף המוקדש למשפחתי הישירה מצאתי ששם אחי אריך נתן וייל (Erich Nathan Weil) היה רשום ושמי לא, והגעתי למסקנה שהיא כתבה את הדברים בין השנים 1920 ו-1924. איש במשפחה לא ידע על קיום הספר הזה. מהערה באחד הטפסים למדתי שאמי אספה את המידע מהרישומים בארכיון העיר, ואני מניחה שהיא מילאה

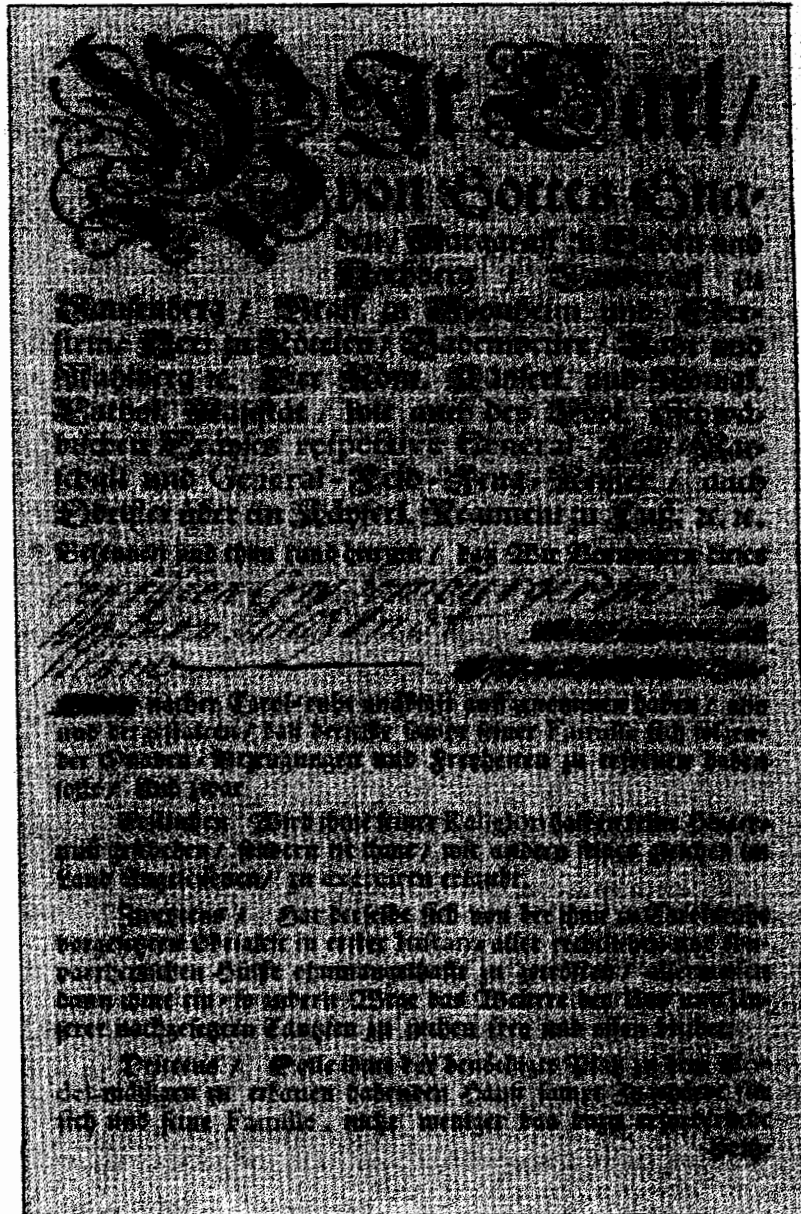

Ein letzter Bogen aus den Gründungsjahren.
Das Häuschen — Urhaus der ersten Mansarden-
häuser — ist jetzt als Möbel in den Stadt. Samm-
lungen zu sehen und kann noch vor drei Jahren
Kronenstr. 20.

איור 1 - הבית הראשון שבנה אבי המשפחה בקרלסרוהה
Illustration 1 - The first house of the family in Karlsruhe

1. אריים.
2. **שם המשפחה** - מקור השם נגזר מהעיירה שממנה בא לב הומבורגר, ובני המשפחה לא שינו אותו כשניתנה הפקודה לבחירת שמות המשפחה ב-1809.
3. **השמות הפרטיים** - עד הדור השישי ניתן השם **נתן** כשם ראשון, ורק בדורות הבאים הוא ניתן כשם נוסף, לצורך העלייה לתורה. אבל במשפחות הסוחרים שהוזכרו לעיל מופיע כבר בדור הרביעי השם תיאודור (Theodor), שהוא כעין תרגום של המילים "האל נתן" (במקום "נתן").
4. **החידוץ** - הבנים בדורות הראשונים למדו בבית אצל מורים פרטיים. בשנת 1770 נפתח בית ספר יהודי, אבל כאשר בעקבות האמנציפציה הורשו היהודים ללמוד בבתי ספר נוצריים, היו בני משפחות הסוחרים במשפחה הראשונים שעברו אליהם.
5. **השקפת העולם** - רוב בני המשפחה ראו את עצמם כאזרחים גרמניים נאמנים. אחדים היו חברים ב-CV - Central Verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens, האיגוד המרכזי של אזרחים גרמניים בני הדת היהודית, ושניים היו בין מנהיגי האיגוד בבאדן. רובם התנגדו לציונות, ורק שלוש בנות השתייכו לתנועת הנוער הציונית, אחרי 1933.
6. **היחס לדת** - בני המשפחה לדורותיהם בקרלסרוהה היו יהודים אדוקים. ב-1869 נפרדה

- נתן היה גם הוא קצב ושניים משלושת בניו של נתן, מוזס וקופל (Moses & Koppel) בחרו אף הם באותו המקצוע. בדור השישי נותרו עדיין שלושה קצבים מבני המשפחה, ואחד מהם, היינריך (Heinrich) המשיך במקצוע גם בארצות הברית בשנת 1874.
- במחקר על משפחת הומבורגר התאמתו פרטים רבים המופיעים בספרי ההיסטוריה, הן לגבי ההיסטוריה היהודית בכלל והן לגבי ההיסטוריה של יהודי גרמניה בפרט, המשתקפת בתולדות המשפחה:
1. **מקור הפרנסה** - מקצוע הקצבות של אבי המשפחה עבר בירושה לבניו ובעיקר לבנים הבכורים. אולם באמצע המאה ה-19, בהשפעת האמנציפציה, עזבו שני אחים, אבי סבי נתן יעקב ואחיו מקס, בני הדור החמישי, את המקצוע ופתחו בתי עסק למזון לבקר. אחד הבנים, סבי פרדיננד, כבר היה חבר בבורסה לתבואות במנהיים (Mannheim).
- אולם גם בדורות הקודמים בחרו חלק מהבנים הצעירים במקצועות אחרים: הבן הצעיר בדור השלישי, לב השני, היה הסוחר הראשון במשפחה, לאחר שהוכשר לכך. כל בניו היו סוחרים, מלבד העשירי, הצעיר, זיגמונד (Siegmond) שהיה הרופא הראשון במשפחת הומבורגר. אחד הבנים הצעירים בדור הרביעי, פייסט (Feist) היה אופה. בני הדור הרביעי הפכו את בית המסחר לבנק שהיה קיים עד 1939, כאשר אולצו למוכרו לבעלים

The Schutzbrief of "the Jew, Löw Homburger" issued on July 30, 1722.

איור 2 - הפריבילגיה (זכות מגורים) שקיבל לב הומבורג בשנת 1722.

Illustration 2 - The Privilege (residence permit) received in 1722 by Loeb Homburger

פרוטסטנטית שהיתה בהריון. מאו קרא לעצמו הומבורג.

לסיכום אפשר לומר שבמחקרי למדתי רבות על משפחת הומבורגר, ואחד הדברים הבולטים הוא העניין הרב שהיה להם בגניאלוגיה, גם בדורות הקודמים ולשמחתי גם בהווה. נוסף לדפים הגניאלוגיים מצאתי אצל שמונה מבני המשפחה צילומים של הפריבילגיה משנת 1722

קבוצה קטנה של בני הקהילה מהקהילה הליברלית, בגלל הכנסת עוגב לבית הכנסת, וייסדה קהילה אורתודוקסית נפרדת. שתיים ממשפחות הומבורגר היו אחר כך בקהילה זו והאחרות התפללו בבית הכנסת הליברלי או בבית כנסת קטן שהיה שייך לקהילה הגדולה, אבל היה יותר נאמן למסורת. לא ידוע על המרות דת בבני משפחת הומבורגר בקרלסרוהה. רק קרל הומבורגר קיבל בשנת 1843 את הדת הפרוטסטנטית כשהתחתן עם אשה

צירפתי את עץ המשפחה של משפחת הומבורגר לדורותיה למאגר הגניאלוגי של בית התפוצות בתל אביב, וכמו-כן למאגר הבינלאומי שבאתר הגניאלוגי היהודי, ה-Jewishgen Organisation. בעקבות מבצע זה נוצר קשר עם גניאלוגים רבים שחקרו משפחות קרובות וכך גדל עץ המשפחה של משפחת הומבורגר עוד יותר.

אסתר רמון היתה בין המייסדים של החברה הגניאלוגית הישראלית (IGS), בשנת 1985, ועמדה בראשה עד שנת 1998. בשנת 1991 פירסמה ספר על מחקריה הגניאלוגיים במשפחת אמה, משפחת הומבורגר, ומאז היא ממשיכה במחקר הגניאלוגי על משפחותיה. היא המייסדת והעורכת הראשונה של ביטאון החברה, שרשרת הדורות, שהתפתח תחת הדרכתה מעלון בעל מספר עמודים לצורתו היום. לפני צאתה לגמלאות, גב' רמון היתה במשך שנים רבות מורה להיסטוריה ולגיאוגרפיה בבית הספר התיכון ליד האוניברסיטה העברית. היא בעלת תואר MA בהיסטוריה וגיאוגרפיה מטעם האוניברסיטה העברית.

שהזכרה לעיל, וזאת לפני המצאת מכונת הצילום הנפוצות היום. המקור תלוי בחדר העבודה של פרד הומבורגר בלנקסטר. נמצאים בידי בני המשפחה מיסמכים מעניינים נוספים, כגון:

* צוואה של אם אבי, בבטה הומבורגר לבית בר (Babette Homburger nee Baer), משנת 1904.
* מיסמך משנת 1790 שבו תיאר לב הומבורגר השני את דרכי החינוך של בנו והכשרתו להיות סוחר.
* רשימות התלמידים וציוניהם בבית הספר היהודי, וספרי הכתובות בעיר במאה ה-19, שנשלחו אלי על ידי ארכיון קרלסרוהה.

כמעט כל בני המשפחה שפניתי אליהם, בכל רחבי תבל, מסרו ברצון מידע על ענפיהם בדורות האחרונים והיו מוכנים להתראיין.

וכך זכיתי ב-1991, בעזרתם ובעזרת ראש העיר של קרלסרוהה, להוציא ספר בן 183 עמודים באנגלית (כי רוב בני המשפחה נמצאים היום בארצות הברית) ושמו The Homburger Family from Karlsruhe.

המדור לחיפוש קרובים

בתיה אונטרשץ
סיכום הרצאה

שם, לפי מקום או לפי נישואין (דבר שכולל את שמות ההורים). לא כלולים בבסיס הנתונים שמות הנעורים של הנשים שהתחתנו בחוץ לארץ לפני עלייתן. משנת 1985 ואילך ניתן לערוך חיפוש של עולים חדשים דרך רישומי משרד הקליטה, ושל אחרים דרך משרד הפנים. במשרד לחיפוש קרובים קיימים כמו כן מיקרופישים, הכוללים נתונים מ-1900 עד 1950.

קיימים מקורות אחרים היכולים להיות לעזר בחיפוש הקרובים, כגון: רישומי חברא קדישא; ארגוני העולים השונים; הארגונים המקצועיים השונים; הארכיון הציוני המרכזי; יד ושם; ארכיון המדינה; ארכיון משרד הפנים; התנועות הקיבוציות; ארכיונים עירוניים שונים ועוד. סוד ההצלחה בחיפוש בכל אחד מהמשרדים המצוינים לעיל הוא במסירת מידע רב ומדויק עד כמה שאפשר.

בתיה אונטרשץ נולדה ביילנה, ליטא, ועלתה לישראל בשנת 1972. היא עבדה בסוכנות היהודית עד יוני 2000. בעלת תואר מהאוניברסיטה של וילנה, היא גניאלוגית מקצועית מאז 1996. היא נשואה ויש לה 6 ילדים ו-12 נכדים.

המדור לחיפוש קרובים נוסד בשנת 1945 כאשר ניצולי השואה התחילו לחפש במרץ את שרידי משפחותיהם. הדרישה לחיפוש הקרובים באה בגלים, שעוצמתם התאימה לגלי העלייה הגדולים: 1945, 1957, שנות ה-70 ושנות ה-90. בשנים אלו היו בין 200 ל-350 בקשות בחודש, ובין 50 ו-60 אחוזים מהן הוכתרו בהצלחה.

היוזמה לרוב הגדול של החיפושים באה מחוץ לארץ, אם כי חלקם באו גם מישראלים. מאחר שיהודים מפוזרים על פני כל כדור הארץ, הבקשות הגיעו בשפות שונות כמו רוסית, פולנית, עברית, אנגלית, גרמנית ועוד. אף כי המטרה המקורית של המשרד לחיפוש קרובים היתה איחוד מחדש של המשפחות שנהרסו בשואה, הרי בשנים האחרונות הבקשות לחיפוש קרובים נוגעות בעיקר לחיפוש ענפי משפחה אבודים, לרוב מסיבות גניאלוגיות.

במשרד המדור לחיפוש קרובים קיימים היום רישומים ממוחשבים מאז שנת 1945, וכן מיחשוב של מפקדי האוכלוסין בישראל עד נובמבר 1984. ניתן לחפש לפי

"גנים יהודיים"

הדג"א (DNA) מספק ראיה למוצא משותף ליהודים ושימור פרופיל גנטי קדמון

יעקב קליימן

מתורגם מאנגלית

מבוא

הכרת הבריאה היא אמצעי להכרת הבורא, כפי שהסביר הרמב"ם. על-ידי הבנה טובה יותר של הטבע – חוקיו, מרכיביו והתהליכים שבו – אנו חווים חוויה של יראת כבוד והתפעלות, ואהבת ה'. התורה היא נצחית, בזמן שהמדע מתאר את העניינם הקשורים בזמן ועל-כן הוא לעולם בתהליך של התפתחות.

בתחום הגנטיקה מתרחשת עתה "התפוצצות ידע". פרויקט הגנום האנושי עוסק בביתוח ובמפוי הדג"א של האדם, ושואף להשיג שיפור בבריאות, הארכת החיים, מזון העובד הנדסה גנטית, סיקור וסיווג גנטי ועוד. בעזרת כלים חדשים אלה, החוקרים מקווים ללמוד יותר על ההיסטוריה של העולם, ועל מוצא האוכלוסיות השונות ונדירותיהן.

העם היהודי מספק הזדמנות מיוחדת ונדירה לחקור אוכלוסיה בעלת שורשים עתיקים וענפים מודרניים רבים. המחקר הגנטי שנעשה בתחום ההיסטוריה והייחוס של היהודים מאשר, עד עתה, את המסורת.

המחקר הראשון התמקד בכוהנים (ראה המאמר אישור המסורת של התורה דרך סימן-היכר משותף לכהנים ב-DNA מאת יעקב קליימן, שרשרת הזרות כרך ט"ו מס' 3). המחקר המתואר במאמר הראה קרבה גנטית גבוהה מאוד בין הכוהנים של היום – דבר המצביע על כך שאכן יש להם אב קדמון משותף, שחי, על-פי ההשערה, לפני כ-3,000 שנה. המחקר השני, המוצג כאן, מצביע על כך שהקהילות היהודיות בגולה מוצאן במזרח התיכון ושהן שמרו את זהותן הגנטית בכל שנות הגלות, ואישרו בכך את עובדת המוצא המשותף והמקור הגיאוגרפי המשותף של יהדות העולם. על אף המרחק הגיאוגרפי העצום בין הקהילות והשנים הרבות שעברו, יש ליהודים מאיראן, עירק, תימן, צפון אפריקה ואירופה פרופיל גנטי משותף.

"אף על פי שרוב האוכלוסיות היהודיות בעולם חיו שנים רבות בארצות שונות ובמרחק גדול זו מזו, הן לא היו שונות במידה ניכרת מבחינה גנטית. התוצאות מחזקות את ההנחה שמאגר הגנים הזכריים (של האבות) של הקהילות היהודיות באירופה, צפון אפריקה והמזרח התיכון מוצאם באוכלוסיה קדומה במזרח התיכון, ומצביעות על כך שרוב הקהילות היהודיות נשארו מבודדות יחסית מהקהילות השכנות הלא-יהודיות, בזמן הגלות." (מ.פ. האמר - M.F. Hammer, Proceedings of the National Academy of Science, June 10, 2000)

הבסיס לתחום חדש זה של חקר אוכלוסיות הוא המחקרים בכרומוזום Y, העובר כמעט ללא שינוי מאב לבן. המוטציות הנדירות – שהן שינויים בחלק ה-DNA של הכרומוזום – יכולות לשמש כסמנים להבחנה בין אוכלוסיות. כאשר נחקר "החומר הגנטי" של קבוצות שונות, ניתן לבצע השוואות כדי לקבוע את היחסים הגנטיים בין הקבוצות.

החוקרים מתכוונים לענות על השאלה האם הקבוצות השונות של הפזורה היהודית בעולם היום הן אכן הצאצאים של העברים של תקופת התנ"ך, או שהם קבוצות יהודים מהתקופה המודרנית, קבוצות נוצרים שהתגיירו, וקבוצות אחרות שהן פרי של "דילול" על ידי כל-כך הרבה גישואי תערובת שמעט מאוד נשאר מה"גנים היהודיים" שלהם.

לפי המצופה, ההיסטוריה המסובכת של גלות היהודים מארצם, ומגוריהם ונדודיהם בארצות השונות של אירופה, צפון אפריקה והמזרח התיכון, אמורה לספק תבנית מורכבת של יחסים גנטיים בין האוכלוסיות היהודיות, וכן ביניהן ובין האוכלוסיות הלא-יהודיות שבתוכן ישבו. המחקר היה מבוסס על מדגמים מ-29 אוכלוסיות, בהן 7 אוכלוסיות יהודיות, מסוגות בחמש קבוצות עיקריות: יהודים, מזרח-תיכוניים לא-יהודים, אידופים, צפון אפריקנים ואפריקנים מתת-סהרה. המימצאים הראו כי רוב בני הקהילות היהודיות, שחיו במשך שנים רבות בנפרד זו מזו – באירופה, בצפון אפריקה, במזרח הקרוב ובחצי האי ערב אכן דומים מבחינה גנטית, וקיימת ביניהם קירבה המצביעה על מוצא גיאוגרפי משותף. קהילות יהודיות אלה יותר קרובות זו לזו ולאוכלוסיות שמיות אחרות במזרח התיכון מאשר לשכניהם הלא יהודיים בפזורה. התוצאות מצביעות גם על רמה נמוכה של תערובת (גישואים מעורבים, שמד, אונס וכו') במאגר הגנים של קהילות אלה.

בין הקהילות היהודיות שמהן נלקחו מדגמים, היו הצפון אפריקנים (מרוקאים וכו') הקרובים ביותר ליהודי בבל (עיראק). ההשערה היא שאוכלוסיות אלה מייצגות בצורה הטובה ביותר את מאגר הגנים, מצד האב, של האוכלוסיה היהודית/עברית העתיקה מתקופת הבית הראשון, לפני גלות בבל (לפני 2,500 שנה לערך).

סימני היכר של כרומוזום Y של יהודי תימן גם הם דומים לאלה של אוכלוסיות יהודיות ושמיות אחרות. בניגוד לכך, מאגר הגנים של יהודי אתיופיה דומה מאוד לזה של האתיופים הלא-יהודים.

על אף העובדה שהקהילה האשכנזית (האירופית)

נפרדה מאבותיה הים תיכוניים לפני כ-1,200 שנה, ובני הקהילה חיו בין לא-יהודים במרכז ובמזרח אירופה, מאגר הגנים שלהם מצד האב דומה לזה של קבוצות יהודיות ושמויות אחרות, שמוצאן במזרח התיכון. הסיבה העיקרית לרצף זה היא השיעור הנמוך של גישואי תערובת בין יהודי הפזורה ובין לא-יהודים. מאז שהתיישבו יהודים באירופה, לפני כ-50 דורות, שיעור גישואי התערובת היה, לפי ההערכה, רק כ-5 אחוזים בכל דור.

מצד שני, מאגר הגנים האשכנזי הזה אינו דומה לזה של דוברי התורכית של היום. מימצא זה מנוגד להנחה כי האשכנזים הם צאצאי הכוזרים, עם ממוצא תורכי-אסיאתי שהתגיר במאה ה-8 בערך.

החוקרים ממשיכים ומרחיבים את מחקריהם, בעיקר על הקהילה האשכנזית. הם מקווים כי על-ידי בדיקת סמני ה-DNA באוכלוסיות יהודיות באזורים שונים של אירופה, הם יוכלו ללמוד על הדגמים ההיסטוריים והדמוגרפיים הראשיים באוכלוסיה האשכנזית. נוסף לשאלות בעלות עניין רפואי, קיימות אפשרויות מעניינות רבות בנוגע לקביעת מוצא האוכלוסיות האשכנזיות באירופה ודרכי הגירתן. סביר להניח כי יהודים התחילו להגיע למזרח אירופה כבר לפני כ-1,000 או 1,200 שנה, כאשר היישוב היה כבר מפותח דיו כדי לספק להם הזדמנויות להתפרנס.

תיאוריה אחת טוענת כי מוצאם של יהודי מזרח אירופה הוא בעיקר ממהגרים יהודים מארץ הריינוס או מאיטליה, שהיו צאצאים ישירים למדי של אוכלוסיות יהודיות/עבריות עתיקות. תיאוריה אחרת רומזת להגירה צפונה, מהבלקנים או מאסיה התיכונה, ואפשרות של התגיירות בקנה-מידה גדול של סלאבים ו/או כוזרים.

כל הטענות הנ"ל מקבילות לוויכוח על מוצאה של שפת היידיש – שפתם של יהודי מזרח אירופה. תיאוריה אחת מציעה את ההנחה כי היהודים שהיגרו מארץ הריינוס ומאזורים סמוכים דיברו בשפה גרמנית עתיקה, שהייתה אחר-כך את הבסיס ליידיש. בלשנים אחרים

דוחים את התיאוריה של מוצא היידיש מהגרמנית. הם רואים את הדקדוק של היידיש בעיקר כדקדוק סלאבונאי, וטוענים שהיידיש המודרנית התפתחה על-ידי מיוזג מספר רב של מילים גרמניות ועבריות בתוך דקדוק ותחביר שבעיקרו סלאבי.

אין די ראיות היסטוריות כדי להכריע בין הדעות השונות. כיום, בעזרת שיטות המחקר הגנטי שפותחו בשנים האחרונות, ניתן לבחון את הרעיונות האלה, כדי לראות, למשל, אם קיימת תרומה סלאבית ניכרת ליהדות האשכנזית. עדויות מוקדמות ממחקר זה מצביעות על הדגם "הים התיכון – אירופה – מזרח אירופה". החוקרים מתכוונים להמשיך במחקרם ולבדוק שינויים גנטיים באותן האוכלוסיות שקיים אצלן מעקב (ייחוס) של אבותיהם היהודים עד לקהילות מוצא קטנות באירופה, ולהבין בדרך זו יותר טוב את ההיסטוריה וההתפתחות של היהדות האשכנזית.

כל הממצאים הגנטיים עד עתה תומכים במסורת היהודית, זו שבכתב וזו שבעל פה. חלק מקהילות היהודים בגולה היו יציבות יחסית במשך אלפיים שנה – כמו זו שבבבל (עירק) ובפרס (אירן). קהילות אחרות התחילו להתפתח מאות שנים מאוחר יותר, בעקבות הגירות רצופות לצפון אפריקה ולאירופה. כל הקהילות האלה שמרו על מנהגיהם היהודיים ועל מצוות הדת, על אף תקופות ארוכות של רדיפות, ובדרך כלל נשארו מבודדים מבחינה תרבותית בתוך הקהילה המארחת. המחקרים הגנטיים מעידים על נאמנותם.

בכל ההיסטוריה של האנושות, רק העם היהודי שמר על זהותו הגנטית במשך למעלה מ-100 דורות – דבר מיוחד במינו ומעורר פליאה.

הרב יעקב הכהן קליימן הוא מרצה ב"אש התורה" ירושלים, והוא מתמחה בחקר בית המקדש. יחד עם הרב נחמן כהנא הוא מנהל את מרכז הכהנים.

הרבנות החסידית

חלק ראשון יהודה קלוזנר

הלבנה ורוסיה. עם הזמן ועם תנועות ההגירה היא הופצה גם למרכזים יהודיים אחרים כמו ארץ ישראל וארצות הברית. ההצלחה המסחררת של החסידות לעומת התנועות המשיחיות, שכולן נכשלו, הייתה שבשורתה הייתה גאולה רוחנית לעומת בשורתם של נביאי השקר שהייתה גאולה פיסית, עלייה המונית לא"י והצלה מהפרעות, שלא עלה בידיהם לקיים. כשמדברים על תנועת החסידות יש להזכיר מיד את התנועה הנגדית שקמה, היא תנועת **המתנגדים**. שתי תנועות אלה זכו כל אחת למנהיג שהתנועה מזוהה איתו, מנהיג דעתני ותקיף, כריזמטי, עם כוחות נפש מחושלים ועקשניים - כל אותן תכונות המאפשרות לאחר מכן קשירת אגדות וסיפורים בשמותיהם. ואלו הם מצד אחד **הבעל שם טוב (הבעש"ט)** ומצד שני **הגאון מוילנא (הגר"א)**.

הבעל שם טוב (הבעש"ט) מייסדה של תנועת החסידות

ר' ישראל בן אליעזר (1700-1760), מי שנודע ברבים כ**בעל שם טוב (בעש"ט)**, נולד באוקופי Akof, אוקראינה, ונתייתם בגיל רך מאביו, איש ישר וירא שמים. הקהילה ראתה חובה לעצמה לדאוג לחינוכו של הילד והפקידה אותו בידי מורה. עם הזמן הפך לשמש בית הכנסת, שם שקד בלילות על ספרי הקבלה. בן שמונה עשרה התחתן, אך אשתו נפטרה זמן קצר אחרי הנישואין והוא נע והתיישב בסביבת ברודי והיה למלמד. ביושרו וחכמתו הוא קירב גם את יהודי הסביבה, שנעזרו בו כמתווך בסיכסוכיהם. אחד מאנשי המקום, אפרים מקיטוב (Kuty), התרשם מאישיותו, קירב אותו ואף הבטיח לו את ידה של בתו חנה. ר' אפרים נפטר כעבור זמן קצר, ובנו ר' אברהם גרשון ניסה לשדל את חנה שלא להתחתן איתו, אולם היא בחרה בו על אף התנגדות אחיה. ישראל, שלא רצה להסב בושה לגיסו ר' אברהם גרשון (-1761), שהיה תלמיד חכם, יצא מקיטוב עם אשתו והשתקע בהרי הקרפטים. שם חי הזוג בבדידות והתפרנס בדוחק. ישראל בילה זמנו בתפילה ובהרהורים ולמד את תכונותיהם הרפואיות של עשבי הבר השונים, וניסה את ידו במלאכות שונות. היה שוחט, היה פונדקאי, רשם תרופות וקמיעות והיה משוחח עם המוני העם על יראת אלוהים ואהבת התורה. לבסוף עברה המשפחה למאדז'יבוז' Medzhibozh. לא רק פשוטי העם נהרו אליו, עם הזמן באו גם משכילים ותלמידי חכמים. אולם רק אחרי שכבש את ליבו של ר' דב בער פרידמן, "המגיד" ממזריץ' Miedzyrzec (1704-1773), התחילה ההצלחה להאיר פנים

מבוא

ההסתות של הכנסייה נגד היהודים בימי הביניים הובילו להתנכלויות, גירוש והרג של יהודים בין המאות 13 - 17 בכל אירופה המערבית והתיכונה (קלוזנר, שרשרת הדורות 3-15). מתוך הייאוש שפשה בעם צמחו משיחי השקר: דוד אלרואי (-1160), דוד הראובני (-1542) ושלמה מולכו (1500-1532), שבתאי צבי (1626-1676), יעקב פרנק (1726-1791), ועוד. במשך הזמן הזה נע מרכז הכובד של היהדות ממערב ומרכז אירופה למזרחה. שם חיו היהודים בתנאים טובים יחסית מבחינת הזכויות שנהנו מהם, עם עליות וירידות, אבל בדוחק ועוני קשים, בעיקר בערי השדה והיישובים הכפריים, עם פוגרומים מזדמנים. על רקע זה נולדה החסידות, ומחוללה ישראל בן אליעזר בעל-שם-טוב (1700-1760). כמו קודמיה משיחי השקר, גם החסידות התפשטה במהירות, ולא רק בין פשוטי העם, שכולם ציפו לבשורה כלשהי. אש החסידות אחזה גם ברבנים ותלמידי חכמים והפכה במהרה לתנועה עולמית בת-קיימא.

בחלק הראשון נסקור בקצרה את תורת החסידות ואת תנועת ההתנגדות שקמה לה, ובחלק השני, שיתפרסם כמאמר נפרד, נפרט את החצרות החסידיות השונות ותת-החצרות שהתפתחו עד ימינו אנו.

רקע צמיחת החסידות

המצב שהשתרר לאחר הפוגרומים של ת"ח ות"ט (1648-1649) והפרעות שהתחוללו בדרום מזרח פולין הביאו את יהדות האזור לידי חששות לחייהם, לקהילתם ולעתידם. וכמו במקרים רבים דומים, כשקיימת סכנה לעם היהודי העם נמשך ומתקרב יותר לדת, ומחפש משען דווקא בחלק הנסתר והאפוף מיסתורין שבה - הקבלה והמשיחיות. כיסופי גאולה השתלטו על העם, והאווירה ששררה היוותה, כאמור, את הרקע להתפתחות המשיחיות. אבל עוד קודם לכן התקיימה בצפת קהילה של למעלה מחמש עשרה אלף יהודים, מבוססת כלכלית ורוחנית כאחת, שבה פעלו ר' יעקב בירב ראש חכמי צפת, ר' יוסף קארו (1488-1575) מחבר ה"שולחן ערוך", ר' משה קורדובירו (1522-1570) - הרמ"ק, ותלמידו ר' יצחק לוריא אשכנזי (1534-1574) - האר"י הקדוש, המפרשים השיטתיים של הקבלה. תורתם של אלה האחרונים הופצה במהרה באיטליה, תורכיה ופולין, שם נפלה על קרקע פורייה, ויחד עם כישלון התנועות המשיחיות היוותה גם היא גורם להתפשטות המהירה של החסידות מאזור לידתה, פודוליה, לאוקראינה, מולדביה, רומניה, גליציה, הקיסרות ההבסבורגית, פולין, ליטא, רוסיה

לתנועתו, תנועת החסידות, ומאדויבו' הפכה למרכזה. הבעל שם טוב הביא לתנועת החסידות ניסיון של שנים בהכרת הטבע בכלל והכרת הטבע האנושי בפרט.

מיותר לציין שבהתהוותה של תנועה חדשה, כשאין עדיין דפוסי נוהג מגדירים ונורמות התנהגותיות ברורות, תמיד יהיו בשולי התנועה פורקי עול, ערב-רב ש"תופסים טרמפ" על עגלת התנועה. ואמנם אנחנו למדים על כך מתוך איגרת ששלח ר' שניאור זלמן מלאדי לר' אברהם מקאליסק Kalisk בשנת 1805 (גריס 1984), שבה סקר את היחסים הרעועים ביניהם שנוצרו בשנת 1772, כששניהם הלכו לפגישה אצל המגיד ממזריץ', ובין היתר הוא אומר:

"והלכתי עמו [עם ר' אברהם, י.ק.] ביחד לחדר רבנו הגדול בשמתו עדן, ועיני ראו ואוזני שמעו אשר דבר [המגיד ממזריץ', י.ק.] אתו קשות על רוע הנהגתו לאנשי שלומנו במדינת רוסיא... אשר כל היום היתה שיחתם בהוללות וליצנות, וגם להתלוצץ מכל הלומדים ולבוזתם בכל מיני ביזיונות בפריקת עול וקלות גדולה. וגם להתהפך תמיד בראש למטה ורגל למעלה (שקורין קוליען זיך) בשווקים וברחובות, ונתחלל שם שמים בעיני ערלים, וגם בשאר מיני שחוק והיתול ברחובות קאליסק. ובחורף תקל"ב, אחר היוכוח שהיה בשקלאב, לא מצא מענה על זה ועל כיוצא בזה. וכתבו חכמי קהילה קדושה שקלאב להודיע להגאון המנוח דווילנא, עד שהכניסו בלבו לדון דין מורידין חס ושלוה, וכדין אפיקורס מבוה תלמידי חכמים [בבלי, סנהדרין צט ע"ב, י.ק.], ועל ההיפוך ברגלים למעלה אמר שהוא מן פעור כו' [הכוונה לפולחן בעל פעור, שנידון בבבלי סנהדרין ס ע"ב, י.ק.], וכתבו כן מווילנא לברד והדפיסו שם קונטרס זמיר עריצים בקיץ הנ"ל. והיתה מזה צרה גדולה לכל הצדיקים דוואלין, ולא יכלו לישב בבתיהם, ובאספו כולם לקהילה קדושה ראוונא בעת ההיא לרבנו הגדול בשמתו עדן לטכס עצה..."

הגאון מווילנא (הגר"א) מחוללה של תנועת

ההתנגדות

שני עשורים לאחר הולדת הבעל שם טוב נולד ר' אליהו בן שלמה זלמן חסיד (1720-1797) שנקרא לימים הגאון מווילנא (הגר"א). אדם צנוע זה, שרק לעיתים רחוקות בא בקהל, זכה להערצה וכבוד גדולים של כל חכמי הדור בלי יוצא מן הכלל, ביניהם ר' יונתן אייבשיץ (1690-1764) שהומינו לפסוק בסיכסוך שהיה לו עם רבנים אחרים, ר' יעקב עמנון (1697-1776), ר' יחזקאל לנדא (1691-1750) ור' יהושע פאלק (1680-1756) שהיו הגדולים בחבורת תלמידי החכמים. ר' אליהו התפרסם כבר בילדותו כעליו בכל התחומים, ובגיל 35 כולם חיפשו את עצתו והפנו אליו שאלות לפסיקה. הוא היה היחיד שהוכתר בתואר "הגאון". הוא התעניין במתימטיקה, אסטרונומיה, אנטומיה והיסטוריה ודרש לתרגם ספרים במדעים אלה, וביניהם גם ספריו של יוספוס פלאביוס, לעברית,

לשובת הציבור. הוא גם ביקש להשתמש במוזיקה למטרות חינוכיות. הוא לא החזיק מעולם בתפקיד ציבורי, וחיבר יותר משבעים ספרים, פירושים על התורה, התנ"ך, המשנה, שני התלמודים, שולחן ערוך, הגדה, מדרשים, ועוד.

התואר השני שקשרו לראשו של הגר"א, "החסיד", מתייחס לעולמו הנפשי, לאורח חייו שהתאפיין בפרישותו מהציבור, ואינו מצביע על זיקה כלשהי לתנועת החסידות. אך אורח חייו ופרישותו נתנו תמונה לא נכונה, והדעה שהשתרשה בציבור שכאילו האנשים שהקיפו את הגר"א ומנהיגי קהילת וילנא הם הם שהיו אחראים למה שקרה ולמלחמה בחסידות, נמצאה כבלתי נכונה. מימצאים ועדויות בכתב הידועים היום מעיידים על כך שדווקא הגר"א בעצמו היה היוזם והוא זה שניהל את כל המהלכים בהתנגדות לחסידות.

עקרונות החסידות

ב-1736 נתגלה הבעש"ט כבעל כוחות עליונים, לאחר שנים שריפא חולים בעזרת קמיעות ובעיקר בעזרת עשבים וצמחי מרפא שהשכיל להכיר את סגולותיהם בהתבודדותיו הארוכות בהרי הקרפטים, והוא בן 36. אז עבר, כאמור, למאדויבו' והתמסד שם. שמו הטוב ופרסומו בריפוי חולים, מזור לנדכאים, עזרה וצדקה לעניים יצא למרחקים, ויותר ויותר אנשים, בעיקר מפשוטי העם אך לא רק הם, החלו לבוא אליו ולהתקבץ סביבו. אגדות וסיפורים על כוחו המופלא וחסידותו נפוצו בעם ומספר תלמידיו ושומעי תורתו והוראותיו הלך וגדל. בין תלמידיו היו גם רבנים ולמדנים מן השורה הראשונה כגון ר' מנחם מנדל מוויטבסק ור' שניאור זלמן מלאדי, אך כל זאת רק אחרי שהצליח לשכנע את ר' דב בער המגיד ממזריץ'.

יסודות תורתו - יסודות החסידות - הם:

1. הקב"ה הוא הצייר שסביבו נעים כל מושגי החסידות. הוא נמצא בכל, אף בעצמים דוממים, וכל דבר נושא את חותמו. לכן האדם יכול לעבוד את בוראו אפילו בדבר חסר חשיבות ומשמעות. העובדה שאין צורך במקום מיוחד, בעצם מוחשי או בהכנה מוקדמת כדי להתקרב אל הקב"ה צריכה להשרות על האדם אופטימיות ושמחה בעולם הזה. שורש היופי הוא אלוהי וגם בדומם יש חיות שמקורה אלוהי (שוחט 1903). הגר"א ראה בכך גישה פנתאיסטית הגובלת באפיקורסות, וזו אחת הסיבות שהביאו אותו להתנגדות כה נמרצת לחסידות.
2. קיימת השגחה מתמדת ומוחלטת של הקב"ה על האדם ואפילו על מחשבותיו. "ויחשוב האדם שכל דבר שיש בעולם הכול בא מכוח הבורא יתברך שמו, וכל דברים הנעשים מכוח מחשבות בני אדם בתחבולות... השכינה חודרת לכל מצבי ומקרי החיים של האדם, מהחשובים עד הפחותים, אפילו אם האדם חוטא השכינה היא איתו... כי ה' הוא

הגותן כח וחיות לאדם" (שוחט 1903). על האדם להיזהר מהחטא, אבל אם הוא לא נזהר עליו לדעת כי הקב"ה ברחמיו יכפר אם יחזור בתשובה, מפני שגם החטאים לא יכלו להיעשות מבלי כוח ה'.

3. הבעש"ט החשיב את ערך התפילה, כדרך המתאימה ביותר להתדבקות בה', והמביאה לידי חיזוק הרגש הדתי. התפילה צריכה להיות עם "כוונה", כאשר האדם מרוכז כל כולו בכל מילה שיוצאת מפיו. התפילה לא רק מחזקת את הרגש הדתי, היא גם משפיעה על האדם וגורלו על-ידי שבירת המחיצות בינו לבין הקב"ה, ומעלה אותו מדרגות מדרגות עד שבירת כל המחיצות. דרגה אחרונה זו היא נחלת יחידי סגולה בלבד או נחלת ה"צדיק", אך גם אדם מן השורה יכול לזכות לרוממות נפשית.

4. הערכתו של הבעש"ט את התפילה הביאה אותו לידי החשבת הצדיק, המסוגל לעלות למדרגה העליונה ביותר. הצדיק אינו מושג חדש ביהדות. התלמוד במסכת שבת נ"ט ע"ב אומר "הצדיק גוזר והקב"ה מקיים". אמנם חל שינוי בהבנת המושג של הצדיק מאז תקופת התלמוד עד לימיו של הבעש"ט, ששם את הדגש על הדבקות שבתפילה והתקרבות במדרגות אל ה', לעומת הצדיק שבתלמוד שהוא קודם כול חכם בקי בהלכה ואגדה ובעל מוסריות ודתיים עמוקה. לאחר הבעש"ט עבר המושג צדיק ותפקידו שינוי משמעותי נוסף, כשדרגה זו מושגת לאו דווקא בכוחה של הדבקות בה' אלא גם עוברת בידושה מאב לבן או לשאר הקרוב ביותר.

5. אין, לפי הבעש"ט, להסתלק מהנאות החושים אלא לזקק ולטהרן, כי על האדם לשרת את ה' בגופו כבנפשו. הבעש"ט דחה את החיים הספוגים בעצבות שמביאה לידי פרישות והסתגפות, ודחק בתלמידיו להיות שמחים בחייהם ולהרחיק כל עצבות מליבם. הוא התענג על שתיית היין וביטא לעתים קרובות את דעתו על טיבו וטעמו של היין. השקפותיו על השמחה ושתיית יין או משקה משכר אחר השתרשו בלב חסידיו ובשמחות בבתייהם ובבתי כנסיותיהם טהגים היום החסידים לצאת בזמרה ובריקודים המלווים בשתיית יין או יי"ש.

תלמידי הבעש"ט

הבעש"ט לא נחשב ל"תלמיד חכם", ידיעותיו בתלמוד ובספרות רבנית אף פעם לא הרקיעו שחקים. החריפות והפלפול שהיו מקובלים ברבנות המסורתית היו זרים לו. הוא היה בקי בקבלה, והפירושים ל"זהר" על-ידי ר' יצחק לוריא היו נר לרגליו. הוא היה יותר מעוניין בצד המעשי של הקבלה מאשר בצידה העיוני והמחשבת. הוא עיין בספרי הפילוסופיה, בעיקר זו של ימי הביניים, והושפע מהם.

המגיד ממזריץ' עבד יד ביד עם הבעש"ט בחינוך הדור השני והשלישי של מנהיגים חסידיים שהצטרפו אליהם וקיבלו את תורתם, והקימו חצרות רבניים. תלמידים אלה של הבעש"ט (דור שני) ושל המגיד ממזריץ' (דור שלישי) הם (אלפסי 1977, קלוזנר 1999):

ר' פנחס ב' אברהם אבא מקורץ (1728-1790)

ר' שבתאי מרשקוב (1655-1745)

ר' מאיר ב' יעקב מפשמישלן (1711-1773)

ר' צבי הירש ב' דוד מקמינקא (-1780)

ר' יחיאל מיכל ב' יצחק ספרודליבר מדרוגוביץ' (1721-1786)

ר' נחום מנחם ב' צבי טברסקי מצ'רנוביל (1730-1798)

ר' אהרן ב' יעקב פרלוב הגדול מקרלין (1736-1772)

ר' יעקב יוסף ב' יהודה אריה ליב מאוסטרהא (1791-)

ר' אלימלך ב' אליעזר ליפמן ויסבלום (-1786)

ר' משולם זושא ב' אליעזר ליפמן ליפשיץ מהניפולי (-1800)

ר' שניאור זלמן ב' ברוך שניאורסון מלאדי (1745-1813)

ר' לוי יצחק ב' מאיר מברדיצ'וב (1740-1809)

ר' שמעון שלמה ורטהיים מסווארן (-1790)

ר' חיים מהמדורא (-1787)

ר' אריה ליב ב' שלום מוואלטישיסק (-1817)

ר' צבי הירש ב' שלום זליג מגיד מנדבורנא (-1802)

ר' שלמה ב' אברהם לוצקר מסקאהל (1740-1812)

ר' אברהם אבא וינגרטן מסורוקא

ר' משולם פייביש ב' אהרן משה הלר הלוי מזבארז' (1740-1794)

ר' גדליה ב' יצחק רבינוביץ מליניץ (-1803)

ר' חיים ב' שלמה טירער מצ'רנובין (1760-1817)

ר' שלמה גוטליב הלוי מקרלין הי"ד (1738-1792)

החצרות של הרבנים הנ"ל, וכן החצרות שהוקמו בדורות הבאים, יתוארו בחלק השני של המאמר. רשימת תלמידי הבעש"ט והמגיד ממזריץ' שלא העמידו חצרות רבניות ניתנת בטבלאות נספח 1 ונספח 2, בהתאמה.

מאבק המתנגדים בחסידים

המאבק המאורגן בחסידות ע"י קהילת וילנא פרץ בחול המועד פסח תקל"ב (1772), 26 שנה אחרי התגלותו של הבעש"ט ו-12 שנה אחרי פטירתו, כאשר תלמידיו ותלמידי המגיד ממזריץ' מהדור השני והשלישי היו כבר בהנהגת החסידות.

לפי דובנוב (דובנוב 1960), כוחו של ארגון הקהילות היהודיות נפגע קשה כאשר בשנת 1764 בוטלו ועדי הארצות. החסידות, שקראה תגר על הלמדנות - היסוד של היהדות הרבנית עד אז - והעמידה במקומה את התפילה והדבקות, החלה להתפשט מאוקראינה לעבר

לתנועת החסידות. זה אמנם לא נושא המאמר אך משיק לנושא, ובאותה נקודת השקפה בלבד נדון. עם התעוררות תנועת ההשכלה, צפתה הרבנות את הסכנה שההתקרבות להשכלה תביא להתרחקות מהדת ומהלמדנות. השכלתו הרחבה של הגר"א והתעניינותו במדעים שימשה כסות לאנשי ההשכלה, ודמות הגר"א המשכיל שחיבר ספרים על זקוק, גיאומטריה, אסטרונומיה ועוד, שימשה למשכילים כדגל לנופף בו. ובאמת, הגר"א לא ייחס חשיבות רבה לתנועה זו, ובוודאי פחות מאשר למאבקו בחסידות.

כאשר התפרסם תרגום התנך לגרמנית על ידי משה מנדלסון, שלח הגר"א כמה מתלמידיו לגרמניה להתחקות אחר טיבו של התרגום. אלה חזרו עם חוות דעת חיובית, והגר"א אימץ את התרגום.

כל הדברים האלה הביאו לתוצאות בלתי רצויות, כאשר תלמידי ישיבות מוכשרים נסעו לברלין ומקומות נוספים ללמוד גרמנית ומדעים, וכך חדרה ההשכלה אל שורות המתנגדים. החסידים, לעומת זאת, ובראשם ר' שניאור זלמן, התנגדו נמרצות לכל זאת. יצא אפוא, שדווקא החסידים שמרו על כבודה של התורה ולימודה.

אחרי פטירת הגר"א עברה מנהיגות המתנגדים לידי תלמידו המובהק ר' חיים ב' יצחק ברלין מוולוז'ין (1749-1821). ר' חיים ניסה להתמודד עם ההשכלה על-ידי ייסוד הישיבה בוולוז'ין וקריאה להתחדשות מוסדות התורה והגדרה מחדש של המושג "רבנות", לא כפרנסה אלא כהישג אינטלקטואלי שיש לשאוף אליו. עם הזמן גם חדלו בוולוז'ין להתעמק בלימוד הפוסקים. החידוש בישיבת וולוז'ין היה שזו לא הייתה ישיבה קהילתית כי אם ישיבה אוורית שבאו אליה מכל קצוות המדינה כדי ללמוד תורה לשמה. רמת הבוגרים ושמן יצא למרחקים, והצעות והזמנות לשמש ברבנות הופנו גם לאלה שבכוונתם לא הייתה להורות ולכן לא הוסמכו לרבנות. חזייה לשמש במשרה הרבנית כדי שלא לעשות את תורתם קרדום לחפור בו הייתה מקובלת בליטא עד כדי כך שהיו מקרים בהם על ר' חיים בעצמו היה להתערב כדי שהמועמד יאות לחזור בו מסירובו. גם השכר ששולם לרבנים היה זל ביותר, והיו מקרים שמשפחת הרב הוסיפה להיות סמוכה שנים רבות על שולחנם של הורי האישה. עם זאת, המשיכה משרת הרבנות להיחשב כיוקרתית ולעיתים אפילו גרמה לתחרות בין המועמדים.

אנו רואים, אם-כן, שלמעשה חלה התקרבות מה בין עמדת החסידות ועמדת המתנגדים במה שנוגע לרבנות, גם אם זו לא הייתה התקרבות רעיונית. אלה הדגישו את הדבקות בעבודת ה' כאשר הצדיק או האדמו"ר הוא המנהיג הרוחני ומשמש כעין "טכנאי" לצורכי הלכה, ואלה גרמו לפיחות מכוון במעמדה של הרבנות.

התפתחות הדברים

ככל שעבר הזמן, והמנהיגות שהכרנו, משני הצדדים, עברה מן העולם גם היא, ואף תנועת החסידות צברה

רוסיה הלבנה וליטא. מאחר שבאותו זמן טרם התפוגגה אימת הרבנים מפני הפראנקיסטים, נתעוררו הרבנים נגד ה"מהרסים והמחריבים". גם לפני כן וגם אחרי כן סבלו החסידים גינויים וגידופים, התעללויות ואף חרמות מצד הקהילות ורבניהם. מעדויות מהימנות בכתב (ר' שניאור זלמן מלאדי 1980, אטקס 1998) מתברר שבחורף שלפני הפסח הני"ל ניסו ר' שניאור זלמן מלאדי ור' מנחם מנדל מוויטבסק, בנסיון חוזר, להתקבל אצל הגר"א ונידחו על ידו, כלשונו של ר' שניאור זלמן בעצמו:

"והלכנו אל הגאון החסיד נרו יאיר לביתו להתווכח עמו ולהסיר תלונותיו מעלינו, בהיות שם עם הרב החסיד המנוח מורנו הרב ר' מענדיל האראסנער וצלה"ה, וסגר הדלת בעדנו פעמים. וכאשר דברו לו גדולי העיר: רבנו, הנה זה הרב המפורסם שלהם בא להתווכח עם כבוד תורתו הקדושה, וכאשר ינוצח בוודאי הנה בזה יהיה שלום על ישראל, דחה אותם בדיחויים. וכאשר החלו להפציר בו חלף והלך לו ונסע מן העיר ושהה שם עד יום נסיעתנו מהעיר, כידוע לזקני עירם.

ואחר כך במדינתנו נסענו לקהילה קדושה שקלאב גם כן לווויכוח ולא עלתה בידינו. ועשו לנו מעשים אשר לא ייעשו, ושינו טעמים והבטחתם אשר הבטיחו תחילה שלא לעשות לנו מאומה. רק כראותם שאין להם מה להשיב על דברינו באו ביד חזקה, ותלו עצמן באילן גדול, הגאון החסיד נטריה רחמנא ופרקיה."

הטקסט הקצר הזה מעיד על ההערכה, ההערצה והכבוד שר' שניאור זלמן, וכנראה גם ר' מנחם מנדל, רחשו להגר"א, על אף שהיה מתנגד ועל אף הביזיון שהנחיל להם. רואים גם שמנהיגי הקהילה סייעו בעדם להגיע להגר"א, ומהלכי ההתנגדות באו מהגר"א בעצמו. כמו כן רואים איך השתנה יחסם של יהודי קהילת שקלאב אל שני הרבנים המכובדים, לאחר טריקת הדלת בפניהם בידי הגר"א. תיאור ר' שניאור זלמן בעניין נקודה אחרונה זו הוא מאופק למדי.

ר' שניאור זלמן פעל שנים ארוכות כנציג החסידים בשקלאב, מינסק ווילנא, שהיו מצודות ההתנגדות לחסידות. בכתביו ההיסטוריים של הר' יוסף יצחק ב' שלום שניאורסון (1880-1950) מנהיג חסידי חב"ד (ר' יוסף יצחק 1964) מסופר איך ר' שניאור זלמן, שהיה תלמיד חכם מן השורה הראשונה, תמך בסוף שנת 1781 במינסק את המתנגדים לווויכוח פומבי שהגר"א לא יכול היה להתנגד לו, ושבו הייתה ידו על העליונה. ולפי גירסה זו, ר' שניאור זלמן הרשים את כל שומעיו בידיעותיו ובחריפות תשובותיו, ורבים ממתנגדיו שהיו נוכחים בוויכוח עברו לחסידות. אמנם, התקיים ויכוח בשקלאב שהסתיים בכישלון לחסידים, ולוויכוח במינסק אין אישור מכל מקור אחר. קיימת מחלוקת בין החוקרים בעניין הויכוחים ותוצאותיהם.

תנועת ההשכלה

תנועת ההשכלה נוצרה והתפתחה כמעט במקביל

ירושלים, מרכז זלמן שזר, 1998.
 אלפסי י. החסידות. תל אביב, ספריית מעריב, 1977.
 אפשטיין ב. מקור ברוך, זכרונות מחיי הדור הקודם.
 ווילנא, 1928.
 גריס ז. ממתוס לאתוס – קווים לדמותו של ר' אברהם
 מקאליסק. אומה ותולדותיה, בעריכת ש. אטינגר,
 ירושלים, 1984. דובנב ש. תולדות החסידות.
 תל-אביב, 1960.
 וולפסברג י. הגאון מווילנא כאישיות וכפרשן. מתוך
 ספר הגר"א, קובץ מאמרים על משנת הגר"א ותלמידיו,
 בעריכת י"ל מימון. ירושלים, 1954.
 יוסף יצחק (ר'). דברי הימים ההם. העתקה מרשימותיו
 של האדמור ריי"צ שניאורסון. 1964.
 לגדוי ב. הגאון החסיד מווילנא. ירושלים, 1965.
 קלוזנר י. רבני אירופה לאורך הדורות. שרשרת
 הדורות כרך ט"ו מס' 3, יוני 2001.
 שוחט ד.ב. שבחי הבעש"ט (כולל את צוואת הבעש"ט).
 לבוב, 1903.
 שניאור זלמן מלאדי (ר'): אגרות קודש. גיו-יורק,
 1980.

Klausner, Y. BAL-SHEM-TOV;
 Genealogical List of Disciples. Compiled
 according to the chart published in 1927 by
 S. Ch. Goldszejn, Miedzyrzec. Beer-Sheva,
 1999.

ד"ר יהודה קלוזנר הוא מהנדס אורחי עם CE, BSc,
 MA מהטכניון העברי, חיפה ו-PhD מאוני' פרינסטון.
 הוא שימש כפרופסור להנדסה אזרחית באוני' ויין
 בדטרויט (Wayne State Univ. Detroit) ובמכון
 לחקר הנגב בבאר-שבע. מאז שנת 1970 הוא עובד
 כמהנדס בניין ומתמחה במבנים תעשייתיים והנדסת
 ביסוס. הוא פרסם מאמרים מקצועיים וכן ספר על מכניקת
 הרצף של הקרקע (of Continuum Mechanics Soils).
 ב-1982 הוא התחיל להתעניין בגיאולוגיה וכיום
 מסד הנתונים שברשותו כולל מספר משפחות שהוא
 חוקר.

דואר אלקטרוני: yklaus@macam.ac.il

עוצמה והגבירה שורותיה, חלה רגיעה במאבק בין
 הצדדים. דעת החוקרים באשר למאבק מתפצלת לקשת
 רחבה, בין אלה המנסים להשכיח את המאבק כלא ראוי
 לעסוק בו (לנדוי 1965), לבין אלה המצטדקים
 (אפשטיין 1928, וולפסברג-אביעד 1954) ומנסים
 ללמד סניגוריה על הגר"א שכל מעייניו היו כביכול דק
 לקרב מחדש את החסידות לזרם המרכזי של היהדות.
 הדעה הכללית בין החוקרים המאוחרים היא ששני
 המחנות הפיקו תועלת מן המחלוקת, שבסופו של דבר
 היתה מחלוקת לשם שמים. החסידות השפיעה על
 מתנגדיה לצרף את המחשבה והדביקות אל מעשה
 המצוות, ומצד שני מנעה ההתנגדות את הפרת האיוון
 בין הגולה והגסתר, הפרה שהייתה יכולה להסתיים בכי
 רע. כדאי להביא כאן את עדותו של ר' ברוך אפשטיין
 מפי ר' מנחם מגדל ב' שלום שכנא שניאורסון
 (1789-1866), האדמו"ר השלישי של חב"ד הידוע
 בכינוי ה"צמח צדק", שהיה חתנו של דב בער ב' שניאור
 זלמן שניאורסון (1773-1827), הוא האדמו"ר
 האמצעי:

"אגלה לכם בענין זה מה שטמון וכמוס בלבי
 מעודי... ולא גליתים לכל אדם... זולת לחותני ולחותני
 הזקן נשמתו עזן והוא זה, כי אנשי שלומנו... אינם
 יודעים ואינם יכולים להעריך את ערך הטובה הרבה
 והחסד הגדול אשר עשה עמנו הגר"א בחלקו עלינו... כי
 לולא המחלוקת היה באמת יסוד ומקום לדאוג ולחוש, כי
 השיטה החדשה שסללנו לנו... תוליך אותנו לאט לאט,
 צעד אחר צעד, הלאה מעבר לגבול הנועד להמסורה
 התורנית והצויות... כי על פי כח ההתלהבות ורוממות
 הנפש וגובה הרוח במהלך השיטה החדשה אשר אחזה
 בסערה את לבות יוצריה ומחולליה... סוף סוף תהיה
 הרוח התלמודית נכזית מלהט אשה של הקבלה, וזאת
 התורה הגסתרית תמעט רוב דמותה של התורה הגלית,
 והמצוות המעשיות תשפלה בערכן לפני ההרגשות
 הלוהטות מסודות הכונות..."

כאמור המאבק דעך ונשכח עם הזמן, ושתי התנועות
 התקרבו, ובעיקר בגלל האתגרים שאיימו על שתי
 התנועות כאחד: ההשכלה, שכבר הוזכרה, ההתבוללות
 והפרומה.

ביבליוגרפיה

אטקס ע. יחיד בדורו, הגאון מווילנא - דמות ודימוי.

נספח 1 - תלמידי הבעש"ט שלא הניחו שושלת

ר' אליהו מסוקולובקא	ר' אברהם אבא מדוביסאר
ר' אליעזר מטשמפול	ר' אברהם מפודולסק
ר' אלכסנדר מביאלא-פודולסק	ר' אברהם אבא מקריבוש
ר' אריה ליב ה"סבא" משפולא (1725-1811)	ר' אברהם אבא שפירא מקוריץ
ר' אריה ליב מווישניצא	ר' אברהם גרשון ב' יקר מקיסוב-טבריה (1810-)
ר' אריה ליב ממזריטש (1794-)	ר' אהרן ממדויבוש
ר' אריה ליב סרעס (1730-1796)	ר' אהרן מסלפקוביץ

- ר' אריה ליב פיסטינער מקולומיא (1745-)
 ר' אריה ליב קסלד
 ר' בנימין מזאלוויץ (1791-)
 ר' ברוך מקאמינקא
 ר' ברוך ב' שניאור זלמן לודאי מליאזני
 ר' גרשון מלוצק (1788-)
 ר' זב בער מזאסלב
 ר' זב בער מלבוב
 ר' דוד ממיקולוב (1799-)
 ר' דוד ממיקולוב
 ר' דוד מקולומיא (1731-)
 ר' דוד משאריגראד
 ר' דוד לייקעס מטשרנוביל (1799-)
 ר' דוד פירקיס ממזיבוש (1772-)
 ר' דוד פירקיס מקרושטיסאב
 ר' דוד ב' ישראל חריף הלפרין מאוסטרהא (1765-)
 ר' זאב וולף קיצעס ממזיבוש
 ר' זלמינא שרגורודסקי מקישינוב (1782-)
 ר' זלמן מלוצק
 ר' זלמן ממזריטש
 ר' חיים מליניץ
 ר' חיים ב' יוסף משה מקרסנא
 ר' יהודה אריה ליב מפולנאה (1770-)
 ר' יהודה יודל מטשידנוב
 ר' יואל מנמירוב-א"י (1788-)
 ר' יונה "הטוב" מאוסטרהא
 ר' יונה מפולוצק
 ר' יונא מקאמינקא
 ר' יוסף מדרוהביטש
 ר' יוסף ב' צבי הירש מקאמינקא
 ר' יוסף יואל ב' יעקב אהרן משטעפאן (1770-)
 ר' יוסף משה ממזיבוש
 ר' יוסף אשכנזי
 ר' יוסף מלמד מזוראניץ
 ר' יוסף מלמד מחמלניק
 ר' יוסף ספרבדליבר
 ר' יחיאל מיכל מרגליות מגרודנא (1751-)
 ר' יחיאל מיכל ספרבדליבר מזלאטשוב (1781-1721)
 ר' יעקב יוסף ב' שמשון הכהן מפולנאה (1783-)
 ר' יעקב מהאניפולי
 ר' יעקב ממזיבוש-א"י
 ר' יעקב קופל ב' זלמן חסיד מקולומיא (1787-)
 ר' יצחק ב' צבי הירש ממזריטש
 ר' יצחק זב ב' צבי הירש מרגליות מיזלוויץ
- ר' יצחק ספרבדליבר מדראהביטש (1744-)
 ר' ישכר מקישינוב
 ר' ישכר זב בער מלובאביטש (1786-)
 ר' ישעיהו מיאנוב (1794-)
 ר' ישראל געלערנבער מסאטינוב
 ר' מאיר ב' צבי מרגליות-ארבך מאוסטרהא (1790-)
 ר' מנחם מנדל ב' אליעזר מפשמישלאן-צפת (1770-)
 ר' משה מקיטוב (1737-)
 ר' משה שהם מדולינא
 ר' אליקוקר ליפא ויסבלום מחמלניק (1819-)
 ר' מאיר מהניפולי
 ר' מאיר חריף
 ר' מנחם מנדל מבאר (1765-)
 ר' מנחם מנדל מדוביסאר
 ר' מנחם מנדל מקולומיא
 ר' מרדכי מזאסלב
 ר' משה קעדיס
 ר' משה משאטנבא
 ר' משה מעשל מבעזענקא
 ר' משה אב"ד מגובה-פודולסק
 ר' משה מנמירוב
 ר' נחמן מגורודנא-טבריה (1765-)
 ר' נחמן מקוסוב
 ר' ניסן ב' ישעיהו כ"ץ מוואהרט
 ר' נתן נטע מאוורוטש (1785-)
 ר' עזריאל ב' צבי הירש מיזליש מסמיאטיש
 (1744-1785)
 ר' עזריאל פלוצק מפולוצק
 ר' פאלק מטיטשליניק (1782-)
 ר' פרידל מברודי-א"י (1783-)
 ר' צבי מקמיניץ
 ר' צבי ב' אליעזר חסיד מזלאטשאב
 ר' צבי הירש ב' שלמה זלמן טארב מקוזמיר
 ר' צבי סיפר
 ר' צבי הירש שמולקעס מאוסטרהא (1788-)
 ר' קהת מוועריטש
 ר' שלמה באיעבער (1811-)
 ר' שמואל ב' דוד מקאמינקא (1831-)
 ר' שמואל מוורטובקא
 ר' שמריה שמעריל מוורחיבקא (1775-)
 ר' (אברהם) שמשון ב' יעקב יוסף מפולנאה-א"י
 (1799-)
 ר' שמשון מהאניפולי
 ר' אהרו מקיטוב

נספח 2 - תלמידי ר' זב בער פרידמן ה"מגייד ממזריטש" שלא הניחו שושלות

- ר' אברהם חיים ב' גדליה מזלאטשאב (1750-1816)
 ר' אברהם קאליסקר מקאליסק (1809-)
 ר' אהרן ב' שמואל הכהן מראבנא (1789-)
 ר' אהרן שמואל ב' נפתלי הירץ הכהן מאוסטרהא (1814-)
 ר' אהרן ב' שמשון גארידיה רופא ממזריטש (1810-)
 ר' אורי שרגא פייבל מדובינקא
 ר' אליעזר ליור מברודיטשוב (1809-)
 ר' אשר אנשיל מטשכנובצא (1765-)
 ר' אשר צבי ב' דוד מאוסטרהא (1816-)

ר' יצחק אייזיק כ"ץ הכהן מקוריץ (1753-1787)
 ר' יצחק ב' שרגא פייבל **אשכנזי** מלבוב
 ר' ישכר דב ב' אריה ליב **מגדע צבי** מזלאטשוב-צפת
 (1795-)
 ר' ישראל ב' פרץ **סולדסקר** מפאלאצק (1783-)
 ר' מנחם מגדל ב' משה מויטבסק-א"י (1730-1788)
 ר' מנחם מגדל ב' שרגא פייביש מראבנא
 ר' מנחם מגלי
 ר' משה מפשבורסק (1805-)
 ר' (אברהם) משה מפשבורסק (1793-)
 ר' (יוסף) משה **שפירא** מזאלוויץ (1735-1815)
 ר' נחמן מברא
 ר' עזריאל מקאזין (1785-)
 ר' פנחס ב' צבי הירש **הורוויץ** הלוי מפפד"מ
 (1730-1805)
 ר' רפאל **ברעשטער** מברשד (1824-)
 ר' שלמה מהייסין
 ר' שמואל שמעלקע ב' צבי **הורוויץ** הלוי מניקלסבורג
 (1726-1778)

ר' בנימין זאב וולף ב' שמואל מבלאטא-צפת (1825-)
 ר' ברוך ב' אברהם מקוסוב (1781-)
 ר' ברוך ה"מגיד" מריקא (1721-1831)
 ר' גדליה מזאלקוב (1776-)
 ר' דב מגורודנקא
 ר' דוד מהניפולי
 ר' זאב וואלף מגורודנא
 ר' זאב וואלף מטערה
 ר' זאב מז'יטומיר (1800-)
 ר' זאב מטשרני-טבריה (1823-)
 ר' זליג מברודי
 ר' חיים **אילסקר** מראבנא
 ר' חיים **לוצקין** ממאד
 ר' טודרוס ב' צבי מראבנא (1765-)
 ר' יהודה אריה ליב מהאניפולי
 ר' יוסף מהולשיץ
 ר' יוסף מראבנא
 ר' יוסף יהודה אריה ליב **שפירא** מבלטה
 ר' יעקב מקאליש
 ר' יעקב שמשון ב' יצחק משפיטובקא-טבריה (1801-)

קבוצת הדיון (SIG) ספרדים באגן הים התיכון

סיכום הפעילות לשנת תשס"א (2001)

לבנה אלבלה-דינרמן

של יהודי בולגריה לעלות ולעבוד את האדמה בארץ, את קשיי הקליטה שהתקבלו באהבה ובנחישות ואת צורות הבילוי לאחר יום של עבודת אדמה. **המפגש השלישי** התקיים בשיתוף פעולה עם סניף ירושלים של החברה הגניאלוגית הישראלית. הוא הוקדש לשושלת של נשיאים, צאצאי בית דוד, ששימשו ראשי גולה בבבל. הרצאה ניתנה ע"י הגב' עליזה יחזקאל, שהתבססה על מחקר שהיא ערכה, ובמיוחד על הענף שהחל עם מכיר-נתרונאי, הצאצא הראשון למשפחת נשיאים, שהגיע למערב בין המאות השביעית והשמינית לפי בקשת פפין הראשון שכונה "הגמוך", מלך צרפת באותם ימים. מכיר-נתרונאי שימש מנהיג לקהילות זרום צרפת והעמיד שושלת של נשיאים ששימשו מנהיגים לקהילות רבות. המלך הצרפתי הזמינו לעיר נארבונה להקים בה ישיבה ולשמש כמתווך דיפלומטי, צבאי ופוליטי בגבולות בין האיסלאם (ספרד) לבין הנצרות (צרפת). בהרצאה הוזכרו שמות של משפחות שהתחתנו עם צאצאי משפחות הנשיאים, כמו חלק מבעלי התוספות. היהודים בדרום צרפת חיו בשלום עד שהכניסה החליטה למחוק את זכרו של מכיר מאירופה ולהרוג את צאצאיו. הגב' יחזקאל עומדת לסיים מחקרה זה ולפרסמו.

במהלך שנת תשס"א התקיימו שלושה מפגשים במסגרת קבוצת הדיון **ספרדים באגן הים התיכון**.

המפגש הראשון התקיים בחודש דצמבר 2000 בירושלים, והוקדש לקהילות בורסה וסלונקי. לאחר הצבת מטרות הפעילות והצגת ספרים ופרוייקטים הנוגעים לחקר יהדות ספרד לתפוצותיה לאחר הגירוש, נתן מר משה בכר הרצאה מעניינת על **אופן פעילותם של האירגונים היהודיים בקהילות בורסה וסלונקי והתיעוד ברשימותיהם**.

המפגש השני התקיים בבית התנ"ך בתל-אביב. המפגש הוקדש לקהילת רוסצ'וק (Rustchuk), אחת מהקהילות היהודיות בבולגריה. מר יוסף קובו (Covo), מוותיקי החברים בקבוצת הדיון ויוצא בולגריה בעצמו, נתן הרצאה בליווי שיקופיות, הרצאה חשובה ומאירת עיניים להבנת התיישבות היהודים ממגורשי ספרד ופורטוגל. את המפגש סיימה לבנה-אלבלה דינרמן בהשמעת שלושה שירים בלאדיע, הלא היא הספרדית-יהודית, שפתם של יהודי ספרד. השירים הם מתוך הרפרטואר של יהודים ספרדיים מבולגריה שעלו לארץ ישראל בשנות השלושים של המאה ה-20, והקימו את המושב "בית חנן". השירים חיזקו את דבריו המעניינים של מר קובו, ותיארו את הרצון העז

אנדרטה לזכר החיילים שנפלו בשורות צבאות פולין במלחמת העולם השנייה

דוד שחר

אחרים: מר יוסף מימן (Yosef Maiman), בעל חברת "מרחב" השלים את המימון, להנצחת אביו ישראל ז"ל שהיה קצין בצבא העממי הפולני בזמן המלחמה. "ארגון נכי מלחמת העולם השנייה" תרם סכום משמעותי, ומשרד הביטחון הפולני תרם יציקת תדמית נשר, סמל הצבא הפולני, שמתנוסס יחד עם סמל המגן דוד בראש האנדרטה. נוצרו קשרים גם עם הפדרציה הספרדית, מרכז מורשת בבל, וריגש אותנו מאוד שיתוף העדה הבבלית בפרוייקט הנצחה של הלוחמים היהודים הפולנים. טכס הסרת הלוט התקיים ביום 26.10.98, במעמד שר הביטחון ובהשתתפות קהל רב, נציגי ארגוני לוחמים, נציגי ציבור, ונציגים של שגרירויות רבות. מפולין הגיעו במיוחד לטכס סגן שר הביטחון הפולני וקצינים בכירים מצבא פולין, וליווה אותם שגריר פולין בישראל וצוותו. כהפגנת סולידריות הגיעה משלחת גדולה של העדה הבבלית בארץ. הטכס היה מרגש ובעל משמעות היסטורית.

דוד שחר הוא מזכיר עמותת ארגון יוצאי צבאות פולין ומנהל פרויקט האנדרטה.

בשרשרת הזרות כרך ט"ו ג' (חללים יהודים בצבא פולין במלחמת העולם השנייה על פי הרצאה של בנימין מאירצ'ק) הוזכרה האנדרטה לזכר החיילים היהודים שנפלו בצבאות פולין. להלן מספר שורות המתארות את הקמת האנדרטה.

משנת 1990 פעלנו להקמת אנדרטה כדי להנציח את זכרם של כ-30,000 חיילים יהודים שנפלו בשורות צבאות פולין בזמן מלחמת העולם השנייה. פרשת שירות היהודים בצבא פולין היא אחת הפרשות המפוארות של הלחימה היהודית, שלא תמיד באה לידי ביטוי ראוי בציבוריות היהודית בכלל והישראלית בפרט.

היו קשיים בגיוס הכספים למימון הפרוייקט. האגף להנצחת החייל הקצה לנו חלקה בבית הקברות הצבאי בהר הרצל, ירושלים. העזרה הכספית הגיעה ממקור בלתי צפוי: מר סאמי שמעון (Sami Shamoon), איש עסקים ידוע בבריטניה ובישראל ונשיא הפדרציה הספרדית בבריטניה הבטיח לעזור. לאחר מספר שיחות איתו נחתם הסכם, מר שמעון תרם את חלק הארי של הסכום הדרוש, וגם נתן ערבות לקבלן לגמר הקמת האנדרטה. פעולות אלו גרמו להתעוררות גם אצל

מר דוד שחר ליד האנדרטה

הכנס הבינלאומי החמישי לחקר אוצר השמות היהודיים

ירושלים, 13 באוגוסט 2001

סיכמה: מטילדה טג'ר

במיעוט. במושב על שמות יהודי אירופה, השתתפתי רק בהרצאתו של ד"ר בוריס קוטלרמן על שמות יהודיים באזור בירוביג'אן, שבה הקצתה בריה"מ בשנת 1928 שטח נרחב למימוש הקמת אוטונומיה יהודית ובה שפת היידיש אמורה היתה לשלוט. שמות המקומות שעדיין נשתמרו מעידים על פרק זה של ההיסטוריה. בפרק שהוקדש לטופונומיה (שמות מקומות) הנושאים היו ישראליים: שמות מקומות עם מרכיב הגפן, שמותיו וכינויו השונים של ים המלח במקרא ובספרות חז"ל, יישובים הנושאים שמות ספרים, שמות מקראיים ליישובים החדשים במדינת ישראל בראשית דרכה, והקשר של שמות אלה למיקום ההתיישבויות החדשות ולתושביהן.

בסיכום, היה זה יום דחוס של רכישת מידע והקשבה מרוכזת, ועניין והנאה מרובים. בהיות האונומסטיקה שדה קרוב מאד לגניאלוגיה, אני ממליצה מאוד לבוא ולהשתתף בכנס הבא. אך לא אוכל לסיים מבלי להודות מקרב לב לפרופ' דמסקי, הרוח החיה של הכנסים האלה, על התמדתו בפיתוח שדה מדע זה, המעניין במיוחד. פרופ' דמסקי: יישר כוח!

מטילדה טג'ר היא בעלת תואר MA במדעי הספרות והמידע מהאוניברסיטה העברית בירושלים, ועוסקת בגניאלוגיה מאז 1986. זה מספר שנים היא מתמחה בגניאלוגיה של הספרדים ועוסקת בבניית אמצעי מחקר עבור תפוצה זאת. עבודותיה האחרונות נמצאות באתר האינטרנט:

www.sephardichouse.org/entrance.html

הכנסים לחקר אוצר השמות היהודיים נערכים כל שנתיים באוניברסיטת בר אילן שברמת גן, ביוזמתו והנהלתו של פרופ' אהרן דמסקי. השנה התקיים הכנס במסגרת הקונגרס העולמי השלושה עשר למדעי היהדות באוניברסיטה העברית בירושלים.

הנושאים היו מגוונים מאד: השמות העבריים בימי קדם, השמות היהודיים הספרדים, השמות היהודיים האירופיים, טופונומיה (שמות מקומות), ושמות עבריים במדינת ישראל ומחוצה לה. מושב מיוחד התקיים לכבוד פרופסור אדווין לוסון (Lawson), שכלל שתי הרצאות: האחת של פרופ' לוסון עצמו, על הצמיחה בחקר השמות העבריים, והרצאה מפי פרופ' סטנלי ליברסון על שמות יהודיים ושמות של יהודים. היום העמוס הזה הסתיים בהקרנת סרטו של אלן ברלינר "The sweetest Sound", סרט עשוי היטב ובהומור דק על עצם שמו של המפיק.

שתי ההרצאות על השמות העבריים בימי קדם, של ד"ר אסתר אשל על אוצר השמות בתל מרשה ושל ד"ר טל אילן על שמותיהם של שבעים ושניים מתרגמי התורה ליוונית, היו מעניינות ומלומדות מאד.

המושב על שמות יהודי ספרד התקצר עקב היעדרם של שני מרצים, מספרד ומצרפת, שלא הגיעו לארץ. מפיו של ד"ר שלמה אלבוחר שמענו על ניתוח 105 שמות המשפחה השונים של 3,267 יהודי מונסטיר (ביטולה) שבמקדוניה, שנספו בשואה.

ד"ר לאה בורנשטיין-מקובצקי הרצתה על שמות פרטיים של יהודי חלב בתקופה העות'מנית, כאשר קהילה גדולה זאת כללה רוב של יהודים מורחיים ("מוסתערבים"), ויהודים ספרדיים ואיטלקיים שהיו

הכנס הבינלאומי שהתקיים בלונדון ביולי 2001

מטילדה טג'ר

התקיים גם פאנל על הנושא גנטיקה וגניאלוגיה, שכלל 9 הרצאות וערך יום שלם. לא נעדר מקומם של סיפורים אישיים מעניינים ולפעמים מרגשים מאוד, כגון זה של אישה מבוגרת שהייתה בין עשרת אלפי הילדים שיצאו את גרמניה ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה ושהגיעו לאנגליה ובכך ניצלו מהשמדה. זה היה ה-Kindertransport הידוע. לשם הדגמה, להלן מספר מילים על שתיים מן ההרצאות המרתקות שנכחתי בהן.

כ-1,000 גניאלוגים מכל רחבי העולם השתתפו בכנס. זהו שיא שהגיע אליו רק הכנס בניו יורק ב-1999. ניתנו 160 הרצאות על נושאים רבים ומגוונים: תולדות קהילות שונות באנגליה, ולש וסקוטלנד; מקורות מידע בצרפת, בבלגיה ובהולנד; תולדות עלייה ב' לארץ ישראל וסיפורו האישי של איש מח"ל; השואה, תולדות הקהילות במזרח אירופה והארכיונים המצויים שם; הגניאלוגיה הספרדית; מחקר גניאלוגי באחדות ממדינות ארה"ב; וגם תולדות קהילות יהודיות אחדות ברחבי סין.

גב' לידיה קולינס (Collins), מהחברה הגניאלוגית היהודית הבריטית, סיפרה על המחקר שערכה על תולדות הקהילה הספרדית במצ'סטר. קהילה זו מורכבת משני גורמים: יהודים מן האימפריה העות'מנית ויהודי חלב שבסוריה. גב' קולינס ספרה כיצד נאסרו היהודים שבאו משטחי האימפריה העות'מנית בתקופת מלחמת העולם הראשונה.

הרצאה מעניינת מאוד וברוח הזמן ניתנה ע"י מר משה שאלתיאל על תולדות משפחת שאלתיאל. מר שאלתיאל הציג את קו המשפחה אחורה בזמן, מברצלונה וגרונה שבספרד עד לבבל ועד לדוד המלך. בכנס משפחתי שנערך לפני זמן-מה נבדקו בני משפחת שאלתיאל מכל קצות העולם (כולל תימן) בדיקת ד.נ.א., ונתקבלה תוצאה מדהימה: לכולם היה קטע גנטי זהה לחלוטין. הוא קשר למשפחת שאלתיאל גם את משפחת בינבנישטי (Benveniste) ומשפחת חרל"פ. מר שאלתיאל הוא ישראלי המתגורר בארה"ב, ולפני שנים אחדות הוא נתן להרצאה בחברתנו בירושלים.

תוכננו גם ביקורים מאורגנים לאתרים בריטיים תיירותיים ולאחרים יהודיים שונים בעיר. אני השתתפתי בביקור בבית הכנסת הספרדי-פורטוגזי הנקרא בוויס מארקס (Bevis Marks) על שם הרחוב

בו הוא נמצא. בית הכנסת חוגג השנה 300 שנים להיווסדו. שמענו על תולדותיו ועל חיי הקהילה בו כיום. מבחינתי היווה ביקור מרתק זה חוויה מיוחדת במינה.

מעניין לציין ש-35 ישראלים השתתפו בכנס ומהם 7 מרצים, חלקם חברי חברתנו.

היה "חדר מקורות" בו נמצאו רבים מספרי היעץ של ספריית החברה הגניאלוגית הבריטית. היה חדר מחשבים עם חיבור לאינטרנט ומעל לכול היו עשרות מתנדבים מן החברה המארחת שעמדו לרשות באי הכנס וענו באדיבות הבריטית האופיינית על כל סוגי השאלות.

הארגון היה מופתי וברצוני לסיים דיווח קצר זה במילת תודה עמוקה לשניים שעמדו בראש הוועדה המארגנת, ד"ר ג'ורג' אנטיקוני (Anticoni) וד"ר שאול איסרוף (Issrof), שעמלו ללא הרף משעה מוקדמת בבוקר ועד לשעה מאוחרת בערב.

תודה על הכנס שהיה חוויה ייחודית עבור כל משתתף. אני תקווה כי הכנס שהחברה הגניאלוגית הישראלית תארגן ב-2004 יהיה דומה ושכל החברים יירתמו לעבודה משותפת למען שביעת רצונם של אלה שיבואו אלינו.

Maajan - מעיין, ביטאון החברה הגניאלוגית של שווייצריה ושל המבורג

חברת 58 מרס 2001

סיכמה: אסתר רמון

הידיעה הראשונה היא משנת 1646 והאחרונה מסוף 1784.

המוצא והצאצאים של הסוחר היהודי סמואל לצרוס Mackenheimer מאת Guenter Boell שמולן לצרוס נולד ב-1755 וניצו ליאון לצרוס נפטר בקולמר (אלזס, צרפת) בשנת 1950. המאמר מלווה בשני לוחות.

רשימת הצאצאים של יוסף ברוך לנג מאת Thomas Bloch הרשימה מתחילה ב-1803 ומשתרעת על תשעה עמודים, ומסתיימת ב-1937.

רשימת הנישואין בפנקסו של נפתלי בן שמעון בלום (אלוס 1750-1707) מאת דניאל טייכמן Daniel Teichmann (והוספות מאת מקס פולונובסקי Max Polonovski)

שווייצריה

הסיסטמטיקה של תצוגות גניאלוגיות מאת Raymond

M. Jung

המחבר קורא לבעלי יוזמה להציע תצוגה אחידה של לוחות גניאלוגיים.

בית הקהילה היהודי לשעבר ב- Breisach מאת-

Guenter Boell and Christiane Schneller

Walesch

קיצור תולדות הקהילה היהודית בבריינך (גרמניה) ותולדות בית הקהילה. הבית נקנה על ידי אגודה המורכבת ממוסדות מדיניים וכלכליים, ששיפצה אותו והפכה אותו למוזיאון ליהודי המקום.

ליבמן היהודי הארוך וצאצאיו (הדורות הראשונים של

משפחת Lang מ- Rappolsweiler באלזס העליונה

מאת Guenter Boell

רישום האוכלוסין כמקור למחקר גניאלוגי (חלק אחרון)
 מאת Juergen Sielemann
 מדובר ברשימות בהמבורג. דוגמה מתכולת הרשימה:
 בקשה שהוגשה לפרלמנט ב-1869 לקבל אזרחות, או
 רישום הזרים משנת 1892. יהיה המשך למאמר זה.

משפחת איזק מהמבורג (המשך שני) מאת Dieter Guderlan
 מובאים פרטים על 8 אנשים, החל משנת 1869.

Revue du Cercle de Généalogie Juive

סיכמה: מטילדה טג'ר

No.66, Tome 17, Eté 2001

Paul Faustini שהוזכר בסיכום החוברת הקודמת ממשיך בחקירת המשפחות היהודיות הראשונות שהתיישבו בעיר Metz שבחבל לורייין בצרפת. לשם כך הוא חיפש בארכיון בית המשפט והודות לתגליותיו הצליח לרשום את צאצאי המשפחות מאז 1567. בשנת 1669 נידון באותו מקום לשריפה היהודי רפאל לוי באשמת חטיפה ורצח של Didier LeMoynes. מחבר המאמר, Bernard Lyon-Caen, נפגש עם אשה, מצאצאי הנרצח. הסתבר שהאשה, בת התשעים, חקרה את המקרה בארכיון העיר והגיעה למסקנה שלהחלטת בית המשפט לא היה שום בסיס. נראה שהמעגל נסגר כאשר מצד אחד כל הפרשה נתפרסמה בעיתונות המקומית ומצד שני המחבר גילה לאישה, האחרונה הנושאת את השם LeMoynes, שהוא צאצא של רפאל לוי. הושכן שלום בין הצדדים אחרי שלוש מאות שלושים ושתיים שנים.
 בעניין אחר לגמרי, מתנדבי החברה הגניאלוגית הצרפתית ממשיכים בפיענוח רישום הנישואין בעיר Constantine שבאלג'יריה, עבור השנה 1850.

No.65, Tome 17, Printemps 2001

שני מאמרים זנים במשפחות בחבל אלזאס-לורן. הראשון, של Pascal Faustini מביא את מחקרו על המשפחות היהודיות הראשונות שהתיישבו בעיר Metz החל מהמאה ה-16 ובודק את הקשרים שבין המשפחות Lang ו-Rheinau לבין משפחת Grotwohl מפרנקפורט. במאמר השני אסף Denis Ingold פרטים חשובים על המשפחות היהודיות שהתגוררו ב-Dornarch-Mulhouse. בהסתמכו על תעודות נוטריוניות הוא גיבש את עצי המשפחות החשובות שם, משפחות Wallach, Goldschmidt, Battegay, עבור תקופה המשתרעת מאמצע המאה ה-16 ועד למהפכה הצרפתית בסוף המאה ה-18.
 הד"ר Remi Hakim מתאר את הקשיים העצומים שיש בשיחזור תולדות משפחה שמקורה באחד משטחי האימפריה העות'מנית. כאן תעודות שנכתבו בשפות שונות אבדו או נשרפו. במאמץ שנמשך עשרים שנה, חכים הצליח בכל זאת לחקור חלק ממשפחות Penso ו-Angel מחלב שבסוריה. הוא משתף את הקורא במקורות המידע בהם השתמש ומספר בהתלהבות על ההתקדמות העצומה במחקרו, הנובעת משימוש בכלי האדיר הנקרא "אינטרנט".

ETSI - vol. 3, No. 11, Décembre 2000

סיכמה: מטילדה טג'ר

סיפורים ואגדות רבות נרקמו מסביב לאפיזודה האומללה הזאת. פיליפ אבן צור מביא את הסיפור האמיתי על השתלשלות העניינים, בעזרת ספר על הפרשה שפורסם בגיברלטר ב-1837, ודיווח של קונסול בריטניה בטנג'יר מאותם הימים, שנמצא בארכיון המשרד החוץ הבריטי בלונדון. התמונה ההיסטורית הושלמה על-ידי סקירה של תולדות היהודים ב-1834 במרוקו בכלל ובטנג'יר בפרט.
 פיליפ מסיים את מאמרו היוצא מן הכלל עם עץ משפחתה של משפחת חטשואל.
 קברה של סול בבית העלמין היהודי בעיר פז; הפך מאז למקום עליה לרגל.

במאמר ארוך מציג Philip Abensur את מחקרו ההיסטורי-גניאלוגי המעמיק על הסיפור המפורסם של הנערה היהודיה היפהפייה מטנג'יר, סול חטשואל (Sol Hatchuel), שסופה המר היה כריתת ראשה.
 המעשה התרחש בשנת 1834. ההאשמה היתה כי לאחר שכביכול נתאסלמה היא חזרה ליהדות. למעשה, שכנתה המוסלמית המירה את דתה של סול ללא ידיעתה של הנערה. כאשר סול גילתה את התרמית, לא הועילו לה הכרזותיה שהיא יהודיה. היא נכלאה על-ידי מושל טנג'יר, והועברה לעיר פז על פי פקודת השולטן. לאחר שהנערה המסכנה סירבה לחיות כמוסלמית, היא הוצאה להורג בצורה כל כך אכזרית והיא בת ארבע-עשרה בסך הכול.